

Dr. Aušra POCIENĖ

Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus mokslo darbuotoja
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius
Tel. (8 5) 210 16 72
El. p. ausra@teise.org

Margarita DOBRYNINA

Teisės instituto
Kriminologinių tyrimų skyriaus
jaunesnioji mokslo darbuotoja
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT 01109 Vilnius
Tel. (8 5) 210 16 72
El. p. margarita@teise.org

SOCIALINIS DEMOGRAFINIS NUTEISTŪJŲ UŽ NUSIKALSTAMAS VEIKAS, SUSIJUSIAS SU NARKOTINĖMIS IR PSICHOTROPINĖMIS MEDŽIAGOMIS, PORTRETAS¹

Straipsnyje pristatomas socialinis demografinis nuteistųjų už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, portretas, sudarytas, remiantis 2005–2009 m. Lietuvoje iškeltų baudžiamųjų bylų analizės duomenimis. Šis portretas papildo oficialiąją statistiką, kuri pateikia tik agreguotus duomenis ir neleidžia ištirti priklausomybės tarp asmens individualių charakteristikų ir padaromų nusikalstamų veikų bei teismo skiriamų bausmių. O būtent tokia informacija ir padeda geriau įvertinti realų baudžiamosios politikos kryptingumą. Atkreipiamas dėmesys ir į galimą atotrūkį tarp realios situacijos ir tos, kurią parodo oficialioji kriminalinė statistika.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato atsakomybę už narkotinių ir psichotropinių medžiagų gaminimą, laikymą, įgijimą ir platinimą. Motyvai ir sąlygos, kurioms esant asmenys padaro šias nusikalstamas veikas, gali būti labai įvairūs. Pateiksime tris tai iliustruojančius pavyzdžius.

¹ Straipsnio autorių ir žurnalo redakcijos vardu už vertingas pastabas ir pasiūlymus šiam straipsniui nuoširdžiai dėkojame Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Socialinės politikos katedros lektorei dr. *Eglei Vileikienei*.

Kolumbietis *Pablo Escobaras* (*Pablo Emilio Escobar Gaviria*) (1949–1993) buvo vienas įtakingiausių narkobaronų pasaulyje. Iki šiol jis žinomas kaip didelio narkotikų verslo – Medeljino kartelio – vadovas. Savo nusikalstama imperiją pradėjo kurti būdamas vos 21 m., o sulaukęs trisdešimties jau vadovavo tarptautiniam narkotikų verslui. Klestėjimo laikais *P. Escobaro* kartelis uždirbdavo apie 60 milijonų dolerių per mėnesį, jis kontroliavo narkotikų prekybą su JAV, Meksika, Dominikos Respublika, kokainas buvo gabenamas iš Bolivijos ir Peru. Manoma, jog *P. Escobaro* narkotikų rinka apėmė ne tik Amerikos žemynus, bet siekė net Aziją. *P. Escobaras* buvo įtariamasis korupciniais ryšiais su vyriausybės nariais, teisėjais, politikais, jam buvo pareikšti kaltinimai dėl nužudymo. Teigiama, jog, susitaręs su Kolumbijos valdžia, jis sutiko pasiduoti ir būti teisiamas. Specialiai *P. Escobarui* buvo įrengtas tik „simboliškai“ saugomas kalėjimas, iš kurio jis ir toliau vadovavo verslui. 1992 m. *P. Escobaras* pabėgo iš kalėjimo, o 1993 m. žuvo per susišaudymą su JAV specialiosiomis tarnybomis. Iki šiol jis laikomas įtakingiausiu ir galingiausiu narkotikų prekeiviu istorijoje.²

Antrasis pavyzdys iš Lietuvos: *M. I.* narkotikus vartojo apie 20 m. Anksčiau sportavęs sveikas jaunuolis ilgainiui tapo ligotu žmogumi. Kadangi niekur nedirbo, pajamų neturėjo, o „dozės“ nuolat reikėjo, pradėjo vogti. Pradėjęs nuo smulkių vagysčių, vėliau jis ėmė vogti viską, ką pavykdavo, vertėsi ir prekyba narkotikais. Anot jo, „gyvenimas tapo labai paprastas: vagi tam, kad įsileistum narkotikų, o leidiesi tam, kad galėtum vogti. Ir taip daug metų. O paskutinius dvejus metus jau leisdavau heroiną kartu su amfetaminu, nes kitaip nebejaudavau „kaifo“.“³ Narkotikus vartoti ir jais prekiauti *M. I.* baigė tik įsijungęs į Aktyvių žmonių religinę bendruomenę.

Trečioji istorija – jauno amerikiečio, aktorius *Shia LaBeouf*, kuris kino pasaulyje per gana trumpą laiką pelno populiarumą ir yra žinomas iš filmo „Sakalo akis“, pamenantis ir tuos laikus, kai jo tėvas, kad galėtų išlaikyti šeimą, įsitraukė į narkotikų verslą. „*Mes buvome siaubingi skurdžiai – ne tik neturėjome savo automobilio, bet apskritai vos sudurdavome galą su galu: mano tėvas, pagal profesiją klounas, prekiaavo narkotikais, motina, buvusi balerina, pardavinėjo pigią*

² Plačiau žr. http://en.wikipedia.org/wiki/Pablo_Escobar

³ *Dambrauskas A.* Katedroje narkotikais prekiaavęs Mečka: ištrūkau iš pragaro // Lietuvos rytas, 2009 10 03. Prieiga per internetą: http://www.lrytas.lt/?data=20091003&rid=lso03_a7091003&p=1&sk_id=99&view=2; žiūrėta 2010 05 08.

*bižuteriją. Mūsų rajonas buvo nuolatinė gaujų karų vieta. Aš be galo norėjau pabėgti iš ten, tačiau kaip? Viskas nuolat atsiremdavo į finansus.*⁴

Šios trys istorijos gana skirtingos, skirtingi žmonės ir jų likimai, tačiau visas jas vienija bendras elementas – prekyba narkotikais, kuri iš esmės laikytina nusikalstama veika. Vis dėlto motyvai, kodėl šie žmonės taip elgėsi, – labai skirtingi. Pirmojoje galima įžvelgti norą turtėti ir įgyti galios, kai už milijardų uždirbtų dolerių slepiasi dar daugiau sudaužytų likimų ir žmogiškųjų kančių. Antroji iliustruoja situaciją be išeities, kai prekyba narkotikais tėra instrumentinis elgesys, norint užsitikrinti eilinę „dozę“ ir palengvinti abstinencijos kančias. Trečioji byloja apie socialines problemas – socialinės struktūros nulemtą skurdą, kai vienintelė išeitis, norint išgyventi, tampa įstatymų pažeidimas, užsiimant uždrausta, bet ekonomiškai naudinga veikla.

Baudžiamosios teisinės priemonės yra viena iš narkomanijos politikos sudedamųjų dalių. Baudžiamieji įstatymai numato, už kokias su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis susijusias veikas yra baudžiama, nors įvairiose šalyse baudžiamoji politika šių nusikalstamų veikų atžvilgiu gali būti ir yra labai skirtinga.⁵ Teoriškai suvokiama, jog didžiausią žalą visuomenei daro stambieji prekeiviai narkotikais, todėl griežtesnė atsakomybė numatoma už disponavimą didesniu šių medžiagų kiekiu, jo laikymą ar platinimą. Tačiau ar praktikoje visada sugaunamos būtent „stambios žuvys“? Kaip rodo minėtieji pavyzdžiai, į su narkotikais susijusius nusikaltimus įsitraukiama dėl labai skirtingų priežasčių ir problemų. Todėl ir būdai, kuriais gali būti šalinamos tokių nusikaltimų priežastys, turi būti skirtingi. Vieniems veikiausiai reikia specializuotos psichologų, medikų, socialinių darbuotojų ar kitų specialistų pagalbos, kitų problemos glūdi platesniame šalies socialiniame ekonominiame kontekste. Trečiuosius nuo tokio nusikalstamo elgesio turbūt iš tiesų geriausiai atgrasintų didesnis veikų išaiškinamumas ir kriminalinės baudmės.

Mėginant atsakyti į šiuos klausimus Lietuvoje, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokie asmenys kaltinami ir nuteisiami už su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis susijusias veikas – bent jau bendrais bruožais „nupiešti“ socialinį

⁴ Sėkmės kūdikis *Shia LaBeouf*; prieiga per internetą: <http://www.kinas.info/?news=2348> žiūrėta 2010 05 08.

⁵ Pavyzdžiui, žr. Portugalijos pavyzdį *Kury H., Brandenstein M.* „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės baudmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? // Teisės problemos, 2009, Nr. 2, p. 28–32.

demografinį nuteistųjų portretą. Tuomet bus aiškiau, su kokia tiksline grupe dirbama ir kokie gali būti jų įsitraukimo į tokius nusikaltimus motyvai. Taigi šiame straipsnyje, remiantis Teisės institute 2009 m. atlikta kriminologine atsakomybės už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, analize, mėginama atskleisti, kokia socialinė grupė dažniausiai ir kaip nubaudžiama už su narkotikais susijusias veikas.

Ši narkotikų kontrolės problemos analizė suteikia gerą progą pažvelgti ir į platesnį – baudžiamosios justicijos selektyvumo klausimą. Vakarų pasaulyje ji dažnai kelia kritiniai kriminologai, Lietuvoje, deja, tokių kritinių išvalgų dar labai trūksta. Pastebėtina, jog toks kritinis požiūris turi ne tik negatyvių (kritikuojama baudžiamoji justicija, įvardijamos jos ydos ir disfunkcijos), bet ir pozityvių aspektų – siūloma žvelgti į narkotikų vartojimą kaip į socialinį reiškinį, kurį kontroliuoti visų pirma reikia socialinėmis, o ne baudžiamosiomis priemonėmis. Išsiaiškinus, kokios socialinės grupės dažniausiai patenka į baudžiamosios justicijos akiratį, ateityje būtų galima kelti klausimą, kodėl būtent jos į ją patenka ir taikyti specialias pagalbos bei prevencijos priemones.

OFICIALIOSIOS KRIMINALINĖS STATISTIKOS RIBOTUMAS

Prieš pradėdant analizuoti registruotų nusikalstamų veikų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, oficialią statistiką ir nuteistų už šias nusikalstamas veikas asmenų socialinį demografinį portretą, būtina aptarti kriminalinės statistikos problemas ir trūkumus – jos ribotumą, atspindint realų problemas vaizdą.

Remiantis realistine kriminologine perspektyva, kriminalinė statistika neretai laikoma geriausiu nusikaltimų lygio ir prigimties visuomenėje indikatoriumi. Ji yra viena pagrindinių priemonių, kuria informacija apie nusikaltimus komunuojama visuomenei ir kuri turi įtakos individų saugumo percepcijai. Be šių viešųjų funkcijų, kriminalinė statistika taip pat plačiai naudojama formuojant valstybės baudžiamąją politiką, kuriant prevencinį atsaką į nusikaltimų problemas.

Tačiau kritinės kriminologijos atstovai pateikia kritinį baudžiamosios justicijos institucijų produkuojamos informacijos vertinimą. Akademiiniame diskurse plačiai pripažįstama, kad nusikaltimų statistika neatspindi tikros kriminogeninės padėties. Šiuo atveju dažnai kalbama apie „tamsų nusikaltimų skaičių“ (angl.

„dark figure of crime“),⁶ kuris kriminologų ir sociologų naudojamas aprašyti nepraneštų ir neatskleistų nusikaltimų skaičiui ir kvestionuoja oficialiosios kriminalinės statistikos patikimumą. Taigi kriminologai pabrėžia atotrūkį tarp registruotų nusikaltimų rodiklių ir realaus nusikaltimų masto visuomenėje. Egzistuojančią disproporciją dar 1830 m. vienas pirmųjų akcentavo belgų matematikas ir statistikas *A. Queletet*.

Taigi analizuojant oficialiąją kriminalinę narkotikų statistiką, reikėtų turėti omenyje, kad ne apie visus teisės pažeidimus yra pranešama ir ne visi jie patenka į kriminalinės justicijos akiratį, o patekę – ne visada registruojami, taip pat ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas, kaltas asmuo teismo nuosprendžiu – išteisintas ir t. t. Pažymėtina ir tai, kad nusikaltimai, susiję su disponavimu narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis, neretai vadinami nusikaltimais „be aukų“, – tai dar labiau sumažina pranešimų apie šiuos nusikaltimus tikimybę, o atitinkamai ir jų patekimą į kriminalinę statistiką.

Taigi šiame straipsnyje pateikiami teismų statistiniai duomenys apie asmenis, nuteistus už nusikaltimus, susijusius su narkotinių arba psichotropinių medžiagų disponavimu, turėtų būti vertinami itin atsargiai. Kiekvienas procedūrinis žingsnis yra **selektyvus**, kuo daugiau institucinių procedūrų atliekama, tuo labiau oficialusis (institucinis) nusikaltimų skaičius nukrypsta nuo realios kriminogeninės padėties ir pateikia tik nusikaltimų ledkalnio viršūnę.

Ideologinius „tradicinės“ nusikaltimų statistikos aspektus savo darbe apie „baltųjų apykaklių“ nusikaltimus dar 1949 m. puikiai parodė *E. Sutherlandas*.⁷ Savo darbe kriminologas siekė parodyti teisės pažeidimus, daromus aukštesnės socioekonominės klasės profesinėje veikloje, kurie pagal pavojingumą visuomenei yra žymiai svarbesni ir aktualesni negu žemesnės socialinės klasės atstovų daromi nusikaltimai, kurie sudaro didžiąją nusikaltimų indekso dalį. Paminėtini ir

⁶ Žr. *Coleman C., Moynihan J.* Understanding Crime Data: Haunted by the Dark Figure. Buckingham: Open University Press, 1996; *Young J.* The Extent of Crime, 2001; http://www.malcolmread.co.uk/JockYoung/the_extent_of_crime.pdf; *Biderman A. D., Reiss A. J. Jr.* On Exploring the „Dark Figure“ of Crime // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1967, Vol. 374 (1), p. 1.

⁷ Plačiau žr. *Sutherland E. H.* White Collar Crime. New York: Dryden Press, 1949.

„self-report“⁸ tyrimų rezultatai, kurie rodo, kad tarp asmenų, padariusių rimtus nusizengimus, nemažą dalį sudaro vidurinėsios klasės atstovai. *N. Christie* ir *R. Jaakkola* (1970), analizuodami Suomijoje atlikto kriminologinio tyrimo rezultatus, nustatė, kad priešingai informacijai, pateikiamai oficialiojoje kriminalinėje statistikoje, nėra aiškių sisteminių skirtumų tarp skirtingų socialinių klasių faktinių nusikaltimų rodiklių.⁹ Kitaip tariant, šie tyrimai rodo, kad nusikalstamas elgesys nėra išimtinai žemesnių visuomenės sluoksnių charakteristika, nors tai dažniausiai matyti statistikoje.

Svarbu aptarti dar vieną aspektą, galintį paveikti teisėsaugos institucijų fiksuojamus kriminogeninės padėties rodiklius, neretai dar labiau iškreipiančius nusikaltimų padėties suvokimą – tai **moralinės panikos koncepcija**. Pastebėtina, kad narkotikų problemos prigimtis nulemia jos patekimą į šios koncepcijos teorinės analizės rėmus.¹⁰ Moralinė panika dėl nusikaltimų, susijusių su narkotikų problema, gali sukelti vadinamąją deviacijos amplifikaciją (padidėjimą).¹¹ Teorinėje literatūroje išskiriami du amplifikacijos tipai: (1) deviacinio elgesio amplifikacija ir (2) už tokį elgesį įkaltintų asmenų skaičiaus amplifikacija. Šiuo atveju didelės įtakos turi žiniasklaidos, politikų ir teisėsaugos vaidmuo identifikuojant, apibrėžiant deviacijos apraišką ir į jas reaguojant. Žiniasklaidos spaudimas, nuolatinis narkotikų problemos eskalavimas, verčia reaguoti politikus ir, atitinkamai, teisėsaugos institucijas imtis tiesioginių veiksmų – pavyzdžiui, sustiprinti darbo pajėgas sprendžiant šią kriminalinę problemą, o tai savo ruožtu dažniausiai virsta padidėjusiu įkaltintų skaičiumi, kuris ir atsispindi registruotoje (institucinėje) statistikoje. Kartu žiniasklaidos kampanijos arba rezonansinių atvejų eskalavimas gali sukelti „moralinę paniką“ ir padidinti visuomenės jau-

⁸ „Self-report“ tyrimais siekiama išsiaiškinti, kokios asmenų grupės pažeidžia įstatymus. Respondentų sociologinės apklausos metu klausama, kokius nusikaltimus arba baudžiamuosius nusizengimus jiems teko daryti per tam tikrą laikotarpį. *Mason T.* Other ways of counting. Žr. <http://www.timothyjpmason.com/WebPages/Deviance/Deviance3.htm>.

⁹ *Mason T.* Other ways of counting. Žr. <http://www.timothyjpmason.com/WebPages/Deviance/Deviance3.htm>.

¹⁰ Plačiau žr. *Reinarman C.* The Social Impact of Drugs and the War on Drugs: The Social Construction of Drug Scares. Žr. <http://www.ips-dc.org/downloads/addicted-testimony-socialimpact.PDF>.

¹¹ Deviacijos amplifikacija – tai procesas, kai žiniasklaidos, policijos, visuomenės bei politikų reakcija į nekonformistinį elgesį ne padeda kontroliuoti deviaciją, o priešingai, turi atvirkštinį poveikį – skatina – jos didėjimą. *Muncie L.* Deviancy Amplification. In E. McLaughlin and J. Muncie (eds) *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2006, p. 127.

trumą (netoleranciją) nusikaltimams, todėl gali padidėti pranešimų apie teisės pažeidimus skaičius.

Šiuo atveju *J. Youngas* (1971) taikė deviacijos amplifikacijos koncepciją studijoje apie marihuanos vartotojus viename iš Londono rajonų XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje. Knygoje „Narkotikų vartotojai“ (angl. „*The Drugtakers*“)¹² jis parodo žiniasklaidos vaidmenį deviacijos amplifikacijoje. *J. Youngas* pabrėžia, kad moralinė panika dėl narkotikų vartojimo tiesiogiai susijusi su kovos su narkotikais policijos skyrių atsiradimu, tai savo ruožtu padidino su narkotikais susijusių įkalinimų skaičių. Taigi statistiškai išaugęs įkalinimų skaičius gali atspindėti ne tiek realaus nusikaltimų lygio padidėjimą, kiek didesnį policijos aktyvumą ir darbo efektyvumą tiriant tam tikras nusikaltimų rūšis. Šiuo atveju daugiau policijos pareigūnų įtraukti į teisės pažeidėjų paieškas, o to padarinys – „dirbtinė nusikaltimų banga“.

Taigi, remiantis fenomenologine sociologine tradicija, registruoti nusikaltimų rodikliai turėtų būti suvokiami kaip **socialinės apskaitos procesų produktas**, kurio konstravimui turi įtakos instituciniai, socialinių veikėjų interesai. Iš daugybės „kandidatų“ tik tam tikra dalis galiausiai pripažįstama „nusikalteliais“ ir patenka į teismų bei penitencinės sistemos apskaitą. Šios tendencijos siejamos su minėta visuomenėje egzistuojančia socialine nelygybe, kuri puikiai atsispindi kritinio kriminologo *J. H. Reimano* frazėje, iliustruojančioje galios pasiskirstymą šiuolaikinėje visuomenėje: „*Turtingi tampa turtingesni, o vargšai siunčiami į kalėjimus*“ (angl. „*The rich get richer and the poor get prison*“).¹³

Baudžiamojo selektyvumo klausimas yra vienas opiausių analizuojant šiuolaikinės baudžiamosios justicijos ir nusikaltimų kontrolės problemas. Būdingiausias jis, kai taikomos didelės visuomenės dalies pažeidžiamos teisinės normos, tarp kurių patenka ir įstatymai, reglamentuojantys disponavimą narkotikais bei jų vartojimą. Nors narkotikų verslas, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis apima skirtingus visuomenės socialinius sluoksnius, teisėsaugos akirtyje dažniausiai atsiduria silpniausia, menką socialinį kapitalą turinti socialinė grupė. Didžiąją dalį į teisėsaugos akiratį patenkančių asmenų galėtume priskirti prie nesugebėjusių „sėkmingai“ socialiai adaptuotis (neatitinkančių vidurinėsios ir aukštesniosios klasės keliamų norminių standartų) individų. Šios disproporcijos

¹² *Young J.* The Drugtakers: the Social Meaning of Drug Use, London: McGibbon and Kee, 1971.

¹³ *Reiman J.* The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice // Crime, Law and Social Change, Vol. 31 (2), 1999.

aiškinamos tuo, kad nusikaltimai yra politinė koncepcija, kadangi įstatymai dažniausiai reprezentuoja dominuojančios kultūros, dominuojančio socialinio sluoksnio (aukštesniojo ir viduriniojo sluoksnio) vertybes ir taisykles. Taigi kitų subkultūrų, kitų socialinių grupių normos suvokiamos kaip keliančios grėsmę normatyvinei sistemai. Šiuo atveju jų kontrolė (slopinimas) vykdoma pasitelkiant įvairias jėgos struktūras, viena kurių – baudžiamosios justicijos sistema. Taigi galiausiai įkalinimo įstaiga tampa vieta, kur socialiniame užribyje esantys asmenys, t. y. turintys didžiausią riziką būti nepatenkintiems esama tvarka, įstatymais, yra neutralizuojami, taip išsaugant esamą socialinę tvarką.

LIETUVOJE REGISTRUOTOS NUSIKALSTAMOS VEIKOS, SUSIJUSIOS SU NARKOTINĖMIS IR PSICHOTROPINĖMIS MEDŽIAGOMIS

Nagrinėjant oficialiąją kriminalinę statistiką Lietuvoje, pirmiausia verta trumpai apžvelgti narkotinių bei psichotropinių medžiagų **vartojimo paplitimą**. 2004 m. ir 2008 m. Lietuvoje buvo atlikti du tyrimai (reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa) apie psichoaktyvių medžiagų vartojimo paplitimą bendrojoje populiacijoje.¹⁴ Palyginus abiejų tyrimų rezultatus, paaiškėjo, jog šių medžiagų vartojimas Lietuvoje didėja. 2004 m. bent vieną narkotinę medžiagą savo gyvenime buvo vartoję 8,2 proc. respondentų, o 2008 m. tokių jau buvo 12,5 proc. Žvelgiant į trumpesnę, 12 pastarųjų mėnesių laikotarpį, 2004 m. bent kartą narkotikų buvo vartoję 2,5 proc., o 2008 m. – jau 6,2 proc. gyventojų. Imant dar trumpesnę laikotarpį (pastarąsias 30 dienų), tendencija ta pati: jei 2004 m. bent kartą vartojusių narkotikus buvo 0,7 proc., o 2008 m. – jau 1,5 proc. respondentų. Tyrimai parodė, jog tarp vartotojų dominuoja vyrai, nors per 2004–2008 m. laikotarpį vartojančių moterų dalis didėjo greičiau. Pastebėtina ir tai, kad didžiąją vartotojų dalį sudaro jauno amžiaus žmonės – iki 35 m. Populiariausias narkotikas – kanapės.

Oficialioji kriminalinė **statistika** atspindi panašias tendencijas. Nagrinėjant praėjusį dešimtmetį (2000–2009 m.), matomas netolygus ir labai lėtas užregis-

¹⁴ Tyrimą atliko Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Duomenys pateikiami, remiantis Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ataskaita „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje 2004 ir 2008 metais“ (žr. <http://www.nkd.lt/lt/Informacine-medziaga/NKD-medziaga/#14>) ir „2009 Metiniu pranešimu“ (žr. <http://www.nkd.lt/lt/Informacine-medziaga/NKD-medziaga/NKD-metiniai-pranesimai/?id=0-54-527#1>)

truotų **nusikalstamų veikų** didėjimas.¹⁵ 2000 m. buvo užregistruoti 926 su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis susiję nusikaltimai, o 2005 m. jų jau buvo beveik du kartus daugiau – 1 816 (nusikalstamos veikos), 2009 m. padidėjo iki 2 189. Lyginamoji jų dalis tarp visų nusikalstamų veikų taip pat didėjo: 2000 m. jos sudarė 1,1 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų, 2005 m. – 1,7 proc. o 2009 m. – jau 2 proc. Nuo 2003 m. nusikalstamas veikas pradėta skirstyti į nusikaltimus, už kuriuos Baudžiamojo kodekso straipsnio sankcijoje numatyta laisvės atėmimo bausmė, ir baudžiamuosius nusižengimus. Nuo 2003 m. baudžiamųjų nusižengimų dalis taip pat, nors netolygiai, bet didėjo bendrame baudžiamųjų nusižengimų skaičiuje: 2003 m. jie sudarė 2 proc., 2006 m. – 7,5 proc., o 2009 m. – 9 proc.

2000–2009 m. laikotarpiu didėjo ir įtariamų (kaltinamų) padariusių šios rūšies nusikalstamas veikas **asmenų** skaičius. 2000 m. buvo 553 įtariamieji asmenys, 2006 m. tokių buvo 1 042, o 2009 m. – 1 512. Šias didėjimo tendencijas galima aiškinti tiek paties vartojimo didėjimu, tiek išaugusiu baudžiamosios justicijos dėmesiu šiai problemai. Nuo 2003 m. iki 2005 m. kaltinamų baudžiamaisiais nusižengimais, asmenų skaičius padidėjo 5,5 karto, 2006 m. stabilizavosi, o nuo 2007 m. ėmė mažėti. Kitaip tariant, pradėjo mažėti tokio pobūdžio kaltinimų, už kuriuos nėra skiriama laisvės atėmimo bausmė.

Lietuvoje kaltinamų tokio pobūdžio nusikalstamų veikų padarymu vyrų yra daugiau nei moterų. 2000 m. duomenimis, vienai su narkotikais susijusią nusikalstamą veiką padariusiai moteriai apytiksliai teko 4 vyrai. 2002 m. šis santykis pakito ir 1 moteriai jau teko 2,8 vyro. Tačiau nuo 2004 m. vyrų padaromų šios rūšies nusikalstamų veikų pradėjo sparčiai daugėti, o moterų grupėje šis didėjimas buvo labai nežymus, todėl 2009 m. 1 moteriai jau teko 6,7 vyro., o bendrai tarp visų nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) asmenų vienai nusikalstamą veiką padariusiai moteriai tenka 7,6 vyro (2009 m.).

Nagrinėjant įtariamus (kaltinamus) asmenis pagal amžiaus struktūrą, statistiniai duomenys rodo tas pačias bendras tendencijas: visose amžiaus grupėse kasmet tolygiai didėjo jų skaičius. 6 proc. visų kaltinamųjų patenka į 16–17 m. amžiaus grupę, 15 proc. buvo nuo 18 iki 20 m., kiek daugiau (22 proc.) nuo

¹⁵ Duomenys pateikiami remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateikta statistika. Duomenys apie nusikalstamas veikas ir asmenis, susijusias su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir jų kontrabanda (Forma_NARK-SAV).

21 iki 24 m., po 23 proc. 25–29 m. ir 30–39 m. Vyresni asmenys (40 – 59 m.) sudarė 10 proc. visų kaltinamųjų ir tik 1 proc. buvo 60 m. ir vyresni. Pagal išsilavinimą, 2009 m. duomenimis, vyrauja vidurinį išsilavinimą turintys asmenys (48 proc.), antroje vietoje – turintys pagrindinį išsilavinimą (39 proc.), toliau – turintys profesinį ir aukštesnįjį (po 5 proc.) ir mažiausiai – aukštąjį (3 proc.) išsilavinimą.

Taigi kaip rodo apklausų rezultatai ir statistiniai duomenys, Lietuvoje nuo Nepriklausomybės atkūrimo didėja tiek narkotinių medžiagų vartojimas, tiek už su narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis susijusias veikas įtariamųjų (kaltinamųjų) skaičius. Po ilgo sovietinės priespaudos laikotarpio, kai narkotikų problema nebuvo pripažįstama, o priklausomybė gydoma priverstinai, atsivėrusios Vakarų Europos sienos atvėrė naują ir dar neprisotintą narkotikų rinką. Taigi narkotikų vartojimo ir prekybos jais augimas greičiau yra dėsningas nei netikėtas reiškinys Lietuvoje.

BAUDŽIAMŪJŲ BYLŲ ANALIZĖ: SOCIALINIS DEMOGRAFINIS KALTINAMŪJŲ PORTRETAS

Kiekviename kriminologiniame tyrime statistinės informacijos panaudojimas yra ribotas dėl mažiausiai dviejų priežasčių. Pirma, oficialioji kriminalinė statistika neparodo latentinės reiškinio dalies ir geriau atskleidžia baudžiamosios justicijos institucijų darbo apimtį bei efektyvumą nei realią padėtį. Antra, statistika pateikia agreguotus – suminius – duomenis, kurie neleidžia atlikti gilesnės reiškinio analizės, jos vienetu pasirenkant individą. Todėl, pavyzdžiui, nagrinėjant, kokie asmenys dažniausiai padaro su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis susijusias veikas arba, kitaip tariant, kokia yra visa tikslinė grupė, kuriai numatomos įvairios taikytinos priemonės (socialinės, medicininės, teisinės ir pan.), siekiant riboti nelegalių narkotikų apyvartą bei jų vartojimą, iš statistinių duomenų pasakyti negalima. Jei būtų žinoma, jog, pavyzdžiui, narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimu dažniausiai užsiima nedideles pajamas gaunantys ar darbo neturintys asmenys, kuriems tokia veikla garantuoja pragyvenimo šaltinį, būtų galima kurti ir plėsti socialinės pagalbos priemones (mažinti nedarbą, didinti socialinę paramą ir pan.). Jeigu būtų nustatyta, jog į „narkotikų verslą“ daugiau įsitraukia socialiai integruoti, bet greito ir didelio pelno siekiantys asmenys, būtų galima svarstyti, kaip padidinti veikų išaiškinamumą ar koreguoti baudžiamąją politiką. Gali būti ir taip, jog dauguma laikančiųjų ar platinančiųjų narkotines medžiagas į šį „verslą“ įsitraukia vien dėl to, kad užsi-

tikrintų nuolatinę „dozę“. Tokiu atveju vien (griežtas) baudimas neturės jokio teigiamo efekto – reikalingos kompleksinės priemonės, suteikiančios galimybę ir skatinančios gydytis, naudotis reabilitacinėmis paslaugomis.

Teisės institute 2009 m. atlikto tyrimo metu buvo sudarytas kaltinamųjų už šios rūšies nusikalstamas veikas socialinis demografinis portretas. Pažymėtina, jog už tokio pobūdžio tyrimo ribų visuomet lieka latentinė nusikalstamų veikų dalis, kuriai nustatyti ir analizuoti reikia sudėtingesnių tyrimo metodų ir daugiau laiko. Kiekybiškai analizuojant baudžiamąsias bylas, buvo nustatyta, kokiais socialiniais demografiniais požymiais pasižymintiems asmenims buvo pateikti kaltinimai, o vėliau paskirtos bausmės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXXVII skyriaus („Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis“) straipsnius. Bylų analizė buvo atliekama 2009 m. gegužės–rugsėjo mėnesiais. Duomenų rinkimo metodas – kiekybinė bylų turinio analizė, generalinė visuma – nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2009 m. birželio 1 d. iškeltos ir išnagrinėtos baudžiamosios bylos pirmos instancijos teismuose, kur buvo nagrinėjamos nusikalstamos veikos, susijusios su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Tokių bylų iš viso buvo 2 863. Iš jų visų daugiausia tikimybines sisteminės atrankos būdu atrinktos bylos, kuriose buvo pateikti kaltinimai 755 asmenims.¹⁶ Atrankos patikimumo lygmuo – 95 proc., paklaida – 3,06 proc. Iš kiekvienos bylos apie kaltinamąjį asmenį buvo renkami šie duomenys: amžius, lytis, tautybė, išsilavinimas, užimtumas, teistumas, kilmės vieta, straipsnis, pagal kurį pateikti kaltinimai, straipsnis, pagal kurį paskirtos bausmės, paskirtos bausmės ir jų dydžiai (metai, mėnesiai, paros, baudų dydžiai).

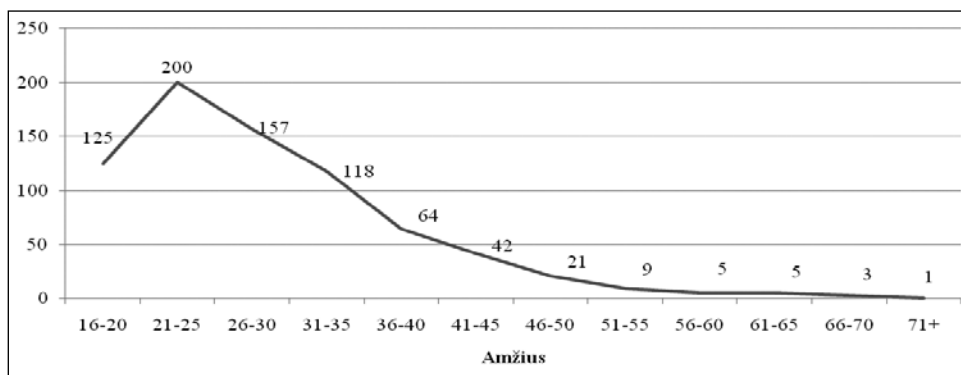
¹⁶ Atrankos procedūra: 1 pakopa: Naudojantis Lietuvos Teismų informacine sistema „LITEKO“, pirmiausia bylos buvo atrinkamos pagal tokius parametrus: Teismas: pasirenkami visi teismai iš eilės, išskyrus administracinius; Bylos tipas: baudžiamoji byla (I instancija); Bylų klasifikatorius: Baudžiamųjų bylų klasifikatorius N (nuo 2005 01 01); Bylų klasifikatoriaus kategorija: 23. Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis (BK XXXVII skyrius); Bylos stadijos būseną: intervalas (2005 01 01 iki 2009 06 01); būseną – įsiteisėjo. Pagal šiuos parametrus buvo atrinktos bylos iš 56 Lietuvos teismų. Pagal pasirinktus parametrus buvo atrinktos 2 863 bylos. 2 pakopa: Pasirinkus konkretų teismą ir atrinkus bylas pagal nurodytus parametrus, iš suformuoto sąrašo buvo atrinkama kas ketvirta byla. Tokia procedūra leido užtikrinti atrankos tikimybiškumą. Kai kuriose bylose buvo pateikiami kaltinimai bei nuosprendžiai daugiau nei vienam asmeniui. Tokiais atvejais buvo fiksuojama informacija apie visus byloje minimus ir kaltinamus asmenis. Atlikus atranką, jos imtis sudarė 755 atvejus (asmenis).

Atlikta analizė parodė, jog per 2005–2009 m.¹⁷ laikotarpį tarp kaltinamųjų asmenų 86 proc. buvo **vyrų** ir 14 proc. **moterų**. Nagrinėjant kaltinamųjų **amžiaus struktūrą**, skirtingai nei nacionalinėje demografinėje statistikoje, amžiaus grupės buvo suskirstytos smulkiau – kas penkeri metai. Kaip rodo *1 lentelės* ir *1 pav.* duomenys, šios rūšies nusikalstamų veikų padarymu dažniausiai kaltinami jauno amžiaus žmonės. Gausiausia amžiaus grupė – nuo 21 iki 25 m., ją sudaro daugiau nei ketvirtadalis kaltinamųjų (26,7 proc.). Kas penktas (20,9 proc.) kaltinamasis buvo nuo 26 iki 30 m. Jaunuoliai nuo 16 iki 20 m. sudarė 16,7 proc. visų kaltinamųjų. Vyresnieji nuo 31 iki 35 m. amžiaus asmenys sudarė kiek mažiau – 15,7 proc. Beveik pusė (47,6 proc.) asmenų, kuriems pateikiami kaltinimai, patenka į 21–30 m. amžiaus grupę. Visų kaltinamųjų¹⁸ už šias veikas amžiaus vidurkis yra 29 m.

1 lentelė. Kaltinamųjų amžius

Amžiaus grupė	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71+	Iš viso
Sk.	125	200	157	118	64	42	21	9	5	5	3	1	750
Proc.	16,7	26,7	20,9	15,7	8,5	5,6	2,8	1,2	0,7	0,7	0,4	0,1	100

1 pav. Nuteistųjų pasiskirstymas pagal amžių (sk.)

¹⁷ Buvo nagrinėtos bylos, baigtos laikotarpiu nuo 2005 01 01 iki 2009 05 31.

¹⁸ Sudarant socialinį demografinį portretą, turimi galvoje kaltinamieji asmenys. Dalis jų, nors ir nedidelė, buvo vėliau išteisinti, todėl visų nuteistaisiais vadinti negalima. Toliau tekste, ten kur nagrinėjamos jau paskirtos bausmės, rašoma apie nuteistus asmenis.

Atkreiptinas dėmesys, kad amžiaus tarpsnis nuo 20 iki 30 m. yra vienas intensyviausių žmogaus gyvenime, kada įgyjamas išsilavinimas, formuojasi profesiniai įgūdžiai, kuriama šeima. Tai gana atsakingas laikotarpis, kurio metu susikurtas pagrindas gali lemti tolesnį gyvenimą. Patyręs nesėkmę šiame etape, asmuo gali pasirinkti deviantinį arba nusikalstamą gyvenimo būdą. Tačiau tyrimo metu atskleista tendencija, kad po 30 m. amžiaus vis mažiau asmenų yra kaltinami šiomis veikomis, leidžia daryti dvejopą išvadą: arba vyresniame amžiuje asmenys nustoja daryti tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, arba jos tampa latentinės.

Kita asmens socialinį statusą nusakanti charakteristika – **išsilavinimas**.¹⁹ Tarp kaltinamųjų dažniau nei kas trečias (38 proc.) turėjo vidurinį išsilavinimą (žr. 2 lentelę). Beveik ketvirtadalis (24 proc.) turėjo pradinį ir tiek pat (24 proc.) pagrindinį išsilavinimą. Vos 2 proc. asmenų buvo bemoksliai ir tokia pati dalis (2 proc.) turėjo aukštąjį išsilavinimą. Taip pat nedidelė dalis kaltinamųjų turėjo arba specialų vidurinį, arba aukštesnįjį išsilavinimą (po 5 proc.). Interpretuojant tokius rezultatus, galima daryti kelias prielaidas: arba asmenys su aukštuoju kur kas rečiau įsitraukia į tokio pobūdžio veikas, arba jie nepakliūna į teisėsaugos institucijų akiratį ir todėl nėra fiksuojami kaip pažeidėjai. Gali būti ir taip, jog jiems dažnai nutraukiamos bylos, nepateikus kaltinimų. Tačiau šios prielaidos yra hipotezių lygmens, kurias reikėtų tikrinti išsamesniais latentinių nusikalstamų veikų tyrimais.

2 lentelė. Kaltinamųjų išsilavinimas

Išsilavinimas	Bemokslis	Pradinis	Pagrindinis	Vidurinis	Spec. vidurinis	Aukštesnysis	Aukštasis	Iš viso
Sk.	13	171	175	275	38	34	13	719
Proc.	2	24	24	38	5	5	2	100

Kaip nuteistieji asmenys pasiskirsto pagal **tautybę**, įvertinti sunku, nes ne visur ji buvo nurodoma (tik 586 atvejais iš 755). Todėl 3 lentelėje pateikiami

¹⁹ Bylose ne visada aiškiai nurodomas asmens išsilavinimas, ypač jeigu jis yra žemesnis nei vidurinis. Pavyzdžiui, nurodoma: išsilavinimas – 9 ar 11 klasių. Tampa neaišku, ar toks asmuo vis dar mokosi vidurinėje mokykloje, ar jau nebe. Tačiau turint galvoje, kad nuteistųjų amžius prasideda nuo 16 m., o nurodomos klasės – 3, 4 ir pan., daryta prielaida, kad jie jau nebesimoko mokykloje. Buvo išskirtos šios išsilavinimo kategorijos: baigusieji 3 klases buvo traktuojami kaip bemoksliai; turintys išsilavinimą nuo 4 iki 9 klasių imtinai – pradinio išsilavinimo; 10 ir 11 klasių – pagrindinio išsilavinimo. 12 klasių išsilavinimo asmenys traktuoti kaip vidurinį išsilavinimą turintys. Esant aukštesniam nei vidurinis išsilavinimui, jis bylose buvo nurodomas aiškiai: aukštesnysis, aukštasis ir pan.

duomenys turi būti vertinami atsargiai. Trys iš keturių (75 proc.) kaltinamųjų buvo lietuvių tautybės. Likusioji dalis pasiskirstė taip: rusai 13,8 proc., lenkai – 6,7 proc., romai – 2,6 proc., baltarusiai – 0,9 proc. Vos keli asmenys buvo ukrainiečių, žydų ir latvių tautybės. Atkreiptinas dėmesys į romų tautybės asmenis. Viešajame diskurse ši etninė bendruomenė dažnai tapatinama su narkotikų platintojais (Vilniaus Kirtimų mikrorajone įsikūręs čigonų taboras). 2009 m. nacionalinės statistikos duomenimis, romai sudarė 0,1 proc. Lietuvos populiacijos, o jų lyginamoji dalis tarp kaltinamųjų žymiai didesnė – 2,6 proc.²⁰ Toks skirtumas gali būti tiek realiai dažnesnio šios rūšies romų nusikalstamo elgesio, tiek atskiriamojo teisingumo padarinys. Taip pat galima atkreipti dėmesį į rusų tautybės asmenis. Bendroje Lietuvos populiacijoje jų yra 4,9 proc., o tarp kaltinamųjų jų lyginamoji dalis kur kas didesnė – 13,8 proc.

3 lentelė. Kaltinamųjų tautybė

Tautybė	Lietuvis	Rusas	Lenkas	Romas	Baltarusis	Ukrainietis	Žydas	Latvis	Iš viso
Sk.	441	81	39	15	5	1	3	1	586
Proc.	75,3	13,8	6,7	2,6	0,9	0,2	0,5	0,2	100
Proc. Lietuvos populiacijoje*	84	4,9	6,1	0,1	1,1	0,6	0,1	0,1	100

*2009 m. duomenys (Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės)

Santuokinė padėtis (žr. 4 lentelę) buvo nurodyta 698 atvejais iš 755. 69,6 proc. iš jų buvo nesusituokę, 15,5 proc. susituokę, 13,2 proc. išsituokę ir labai nedidelė dalis (1,7 proc.) našliai arba našlės. Šie duomenys neleidžia susidaryti objektyvaus vaizdo apie žmonių socialinius ryšius, kadangi nesusituokusieji gali gyventi ir ne santuokoje, o turintys registruotą santuoką gali gyventi atskirai. Todėl negalima teigti, kad dauguma kaltinamųjų yra vieniši asmenys. Antra vertus, turint mintyje, kad tarp kaltinamųjų dauguma jauno amžiaus asmenys, galima manyti, jog didesnė jų dalis iš tikrųjų dar neturi nuolatinio gyvenimo partnerio/partnerės. Šis parametras yra svarbus, nes jis leidžia kelti hipotezę, jog neturintys išpareigojimų (šeimai) galbūt gali dažniau įsitraukti į tokio pobūdžio nusikalstamas veiklas.

²⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad čia pateikiami susumuoti (2005–2009 m.) laikotarpio duomenys. Kaip kito nuteistųjų pasiskirstymas kiekvienais metais, nagrinėta nebuvo.

4 lentelė. Kaltinamųjų santuokinis statusas

Santuokinė padėtis	Nevedęs/netekėjusi	Vedęs/ištekėjusi	Išsiskyres/-usi	Našlys/našlė	Iš viso
Sk.	486	108	92	12	698
Proc.	69,6	15,5	13,2	1,7	100

Nagrinėjant asmenų **užimtumą** (žr. 5 lentelę), buvo išskirtos dvi grupės: 18 m. amžiaus ir jaunesni asmenys bei vyresni nei 18 m. amžiaus asmenys.²¹ Tarp asmenų iki 18 m. amžiaus dirbo kas dešimtas (10 proc.), 22,5 proc. mokėsi mokykloje, 2,5 proc. studijavo ir, tai visai suprantama, daugiau nei pusė jų buvo nedirbantys (65 proc.). Vertinant vyresnius nei 18 m. asmenis, tarp jų didžiąją dalį (70 proc.) sudarė bedarbiai. Dažniau nei kas penktas (21,4 proc.) dirbo. Tik 2,5 proc. ir 2,9 proc. atitinkamai studijavo ir mokėsi. 1,2 proc. asmenų, kuriems buvo pateikti kaltinimai, tuo metu atlikinėjo bausmę pataisos įstaigose. Vos 0,9 proc. buvo senatvės pensininkai ir 0,4 proc. turėjo negalią.

5 lentelė. Kaltinamųjų užimtumas (amžiaus grupėms iki ir daugiau nei 18 m. amžiaus)

Užsiėmimas	18 m. ir mažiau		Daugiau nei 18 m.	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
Dirba	4	10	148	21,4
Nedirba	26	65	490	70,8
Studijuoja	1	2,5	17	2,5
Mokosi	9	22,5	20	2,9
Atlieka bausmę			8	1,2
Pensijoje			6	0,9
Negalios grupė			3	0,4
Iš viso			692	100,0

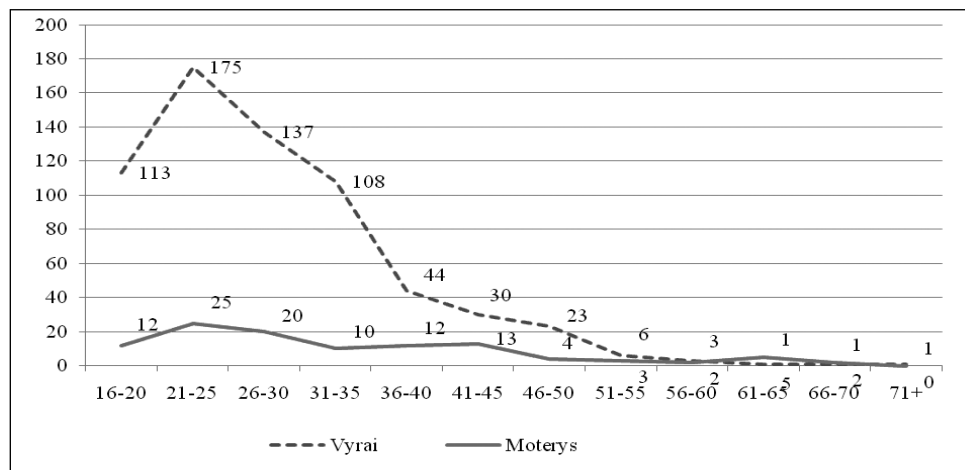
Teistumas, nors nepatenka į socialinių demografinių charakteristikų sąrašą, yra reikšmingas tiek baudžiamąja teisine, tiek socialine prasme. Iš 746 (apie kuriuos buvo pateikta informacija) daugiau nei pusė (61 proc.)

²¹ Šios grupės buvo išskirtos tikslingai, kadangi tikėtina, jog iki 18 m. amžiaus dauguma arba mokosi vidurinėje mokykloje, arba dar nėra integravęsi į darbo rinką. Tokių asmenų duomenų analizė kartu su visais galėtų iškreipti tyrimo rezultatus. Duomenys buvo fiksuojami tokie, kokie buvo pateikti byloje. Apie kai kuriuos asmenis iki 18 m. amžiaus buvo paminėta, jog jie „nedirba“. Tai galima aiškinti ir taip, kad jie mokosi mokykloje ir todėl nedirba. Antra vertus, tai galėjo būti asmenys, kurie jau nebelanko mokyklos ir neturi darbo.

buvo teisti ir 39 proc. teistumo neturėjo. Pastebėtina, kad teistųjų grupėje kai kurie asmenys jau turėjo daugiau nei vieną teistumą, todėl galima kalbėti apie recidyvistus baudžiamąja teisine prasme arba kriminalinius karjeristus kriminologine prasme.²²

Anksčiau pateikti aprašymai pagal atsietus požymius neleidžia sudaryti išsamaus kaltinamųjų portreto. Todėl buvo pamėginta susieti lytį ir amžių ir pažvelgti, kaip pagal juos pasiskirsto kaltinamieji asmenys. 2 pav. matyti, kad vyrų nusikalstamų veikų daugiau 16–35 m. amžiaus intervale (83 proc. vyrų pažeidėjų patenka į šią amžiaus atkarpą). Moterų pažeidėjų amžiaus intervalas labiau išsitiesęs: 85 proc. moterų šios rūšies nusikalstamas veikas padaro būdamos nuo 16 iki 45 m. Vyresniame amžiuje absoliutūs skirtumai tarp lyčių nyksta. Pavyzdžiui, nuo 51 iki 55 m. užfiksuoti 6 vyrai ir 3 moterys pažeidėjos, o 56–60 m. skaičius beveik susilygina: atitinkamai 3 vyrai ir 2 moterys kaltinamos nusikalstamų veikų padarymu. Vyresnėse amžiaus grupėse (pvz.: 61–65 m.) moterų yra netgi daugiau nei vyrų, galbūt dėl ilgesnės moterų gyvenimo trukmės.

2 pav. Kaltinamųjų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių

Siejant amžių ir užimtumą (žr. 6 lentelę), matyti, kad kiekvienoje amžiaus grupėje išlieka bendra tendencija – daugumą sudaro nedirbantys asmenys.

²² Plačiau apie kriminalines karjeras: *Justickaja S., Gavėnaitė A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2009, Nr. 3 (65), p. 5–56.*

Besimokančiųjų ir studentų yra tik 16–20 m. bei 21–25 m. amžiaus grupėse. Vyresnio nei 60 m. amžiaus žmonės yra arba pensijoje, arba nedirba.

6 lentelė. Kaltinamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir užsiėmimo statusą

Amžiaus grupė	Užsiėmimas							Iš viso
	Dirba	Nedirba	Studijuoja	Mokosi	Atlieka bausmę	Pensijoje	Invalidumas	
16–20 m.	23	63	9	19	0	0	0	114
21–25 m.	38	134	8	5	2	0	1	188
26–30 m.	40	103	0	0	1	0	1	145
31–35 m.	27	87	0	0	2	0	0	116
36–40 m.	7	45	0	0	1	0	1	54
41–45 m.	9	29	0	1	0	0	0	39
46–50 m.	1	24	0	0	1	0	0	26
51–55 m.	3	4	0	0	1	0	0	8
56–60 m.	0	4	0	0	0	0	0	4
61–65 m.	0	3	0	0	0	3	0	6
66–70 m.	0	1	0	0	0	2	0	3
71m.+	0	0	0	0	0	1	0	1
Iš viso	148	497	17	25	8	6	3	704

Nagrinėjant duomenis pagal lytį ir teistumą, iš 7 lentelės matyti, jog tarp moterų buvo beveik tiek pat teistų (54) kiek ir neteistų (52). Tarp vyrų gerokai daugiau buvo teistų (402) nei neteistų (238) asmenų. Iš šių duomenų galima daryti išvadą, jog kaltinami vyrai labiau nei moterys yra įsitraukę į „kriminalinę karjerą“.

7 lentelė. Kaltinamieji pagal lytį ir teistumą

	Vyras	Moteris	Iš viso
Teista(-s)	402	54	456
Neteista(-s)	238	52	290
Iš viso	640	106	746

Žvelgiant bendrai, tarp kaltinamųjų didesnę dalis turėjo ankstesnį teistumą. Nagrinėjant pagal amžiaus grupes (žr. 8 lentelę), matyti, jog pačioje jauniausioje 16–20 m. amžiaus grupėje daugiau nei trys ketvirtadaliai (77 proc.) dar buvo neteisti. Nuo 21 m. situacija pasikeičia – daugiau nei pusė (56 proc.) 21–25 m. amžiaus kaltinamųjų jau turi teistumą. Teistųjų dalis tolygiai didėja su amžiumi iki 50 m. 46–50 m. amžiaus grupėje jau 89 proc. kaltinamųjų asmenų anksčiau buvo teisti. Tačiau šie skaičiai tik santykinai atrodo dideli, nes vyresniame amžiuje yra vos keletas šiomis veikomis kaltinamųjų asmenų.

8 lentelė. Kaltinamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir ankstesnį teistumą

Amžiaus grupė	Teistas	Proc.	Neteistas	Proc.	Iš viso
16–20 m.	28	23	96	77	124
21–25 m.	111	56	86	44	197
26–30 m.	117	75	39	25	156
31–35 m.	86	74	30	26	116
36–40 m.	44	82	10	19	54
41–45 m.	35	81	8	19	43
46–50 m.	24	89	3	11	27
51–55 m.	6	67	3	33	9
56–60 m.	2	40	3	60	5
61–65 m.	0	0	6	100	6
66–70m.	1	33	2	67	3
71m.+	1	100	0	0	1
Iš viso	455	61	286	39	741

Atlikta analizė parodė, jog kaltinamieji pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²³ (toliau vadinama – BK) XXXVII skyriaus straipsnius dažniausiai yra jauno amžiaus vyrai. 16–30 m. yra tas amžiaus tarpsnis, kai dažniausiai užregistruojama ir apkaltinama padarius tokios rūšies nusikalstamas veikas. Moterys sudaro labai nedidelę dalį tarp kaltinamųjų asmenų, o ir amžius, kai jos daro nusiklastamas veikas, yra ilgesnis – nuo 16 iki 45 m. Tarp kaltinamųjų vyrauja asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą. Taip pat didžioji dalis yra nesusituokusieji. Tai galima paaiškinti tuo, kad dauguma jų yra jaunimas – dar besimokantys ar pabaigę vidurines mokyklas. Be to, paaiškėjo, jog didžioji dalis tarp kaltinamųjų asmenų yra bedarbiai arba tiesiog neturi darbo. Pastebėtina, jog ši tendencija pasikartoja visose amžiaus grupėse, net ir tarp darbingo amžiaus asmenų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad jie priklauso socialinės rizikos grupei. Be to, daugiau nei pusė kaltinamųjų turi ankstesnį teistumą.

Gauti rezultatai perša išvadą, jog narkotinių medžiagų laikymas ir platinimas yra daugiau jauno amžiaus žmonių „užsiėmimas“, bent jau šiai grupei dažniausiai pritaikomos formalios baudžiamojo persekiojimo priemonės. Jauni, neturintys išpareigojimų šeimai, dažnai nedirbantys, kuriems reikia pajamų siekia lengvo

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

uždarbio. Tačiau gali būti ir taip, jog nemaža jų dalis narkotikus ne platina, bet laiko tik savo pačių vartojimui. Galima kelti hipotezę, jog dreifas į narkotikų deviacinę subkultūrą vyresniame amžiuje baigiasi. Galbūt su amžiumi didžioji dalis nustoja vartoti narkotikus (juos laikyti ar platinti), yra įkalinami ilgam laikui, gydosi, miršta, emigruoja ir pan., svarbu ir tai, kad naujai pradėjusiųjų vartoti narkotikus arba juos platinti vyresniame amžiuje tiesiog būna mažiau. Antra vertus, galima manyti, kad vyresni, turintys nuolatinį darbą (taigi ir pajamas) bei aukštąjį išsilavinimą (taigi daugiau socialinio kapitalo), asmenys gali lengviau nuslėpti daromas nusikalstamas veikas. Kodėl moterys padaro mažiau šios rūšies nusikaltimų ir ši jų veikla išsitiesia ilgesniame amžiaus intervale, be gilesnės analizės pasakyti sunku.²⁴ Šis socialinis demografinis portretas tėra momentinė nuotrauka, deja, neatskleidžianti gilesnių priežasčių. Ateityje būtų galima atlikti kokybinius tyrimus, kur būtų analizuojami šių nusikaltimų motyvai. Taip būtų galima geriau paaiškinti ir sąsają tarp narkotikų vartojimo ir laikymo bei platinimo.

BAUDŽIAMŪJŲ BYLŲ ANALIZĖ: PATEIKTI KALTINIMAI IR TEISMŲ SKIRIAMOS BAUSMĖS

Nagrinęjant baudžiamosios justicijos veiklos rezultatus, svarbu žinoti ne tik *kas* patenka tarp jos „girnapiusių“, bet ir *už ką* bei *kokios baudžiamosios reakcijos* sulaukia. Tyrimo metu analizuojant baudžiamąsias bylas, taip pat buvo fiksuojami ir baudžiamieji teisiniai aspektai: pagal kokius BK straipsnius asmenims pateikiami kaltinimai ir pagal kokius straipsnius jie nuteisiami bei kokios paskiriamos bausmės. Paaiškėjus, jog dauguma kaltinamųjų priklauso rizikos grupei (jauni, neturintys išsilavinimo, nedirbantys), tampa įdomu, kokia bausmės „našta“ jiems tenka. Analizuojant bylas, laikytasi dviejų principų. Pirmasis: fiksuoti tik tuos kaltinimus, kurie buvo pateikiami pagal BK XXXVII skyriaus straipsnius.²⁵ Antrasis: jei tam pačiam asmeniui buvo pateikiami keli kaltinimai pagal BK XXXVII skyriaus straipsnius (tiesa, tokių atvejų buvo nedaug), juos visus fiksuoti kaip atskirus atvejus. Todėl toliau pateikiami duomenys atspindi ne asmenis, kuriems buvo pateikiami kaltinimai, bet pačių kaltinimų kieki.

²⁴ Pavyzdžiui, gali pasitaikyti atvejų, kai narkotikus gamina ir laiko vyresnio mažiau moteris vien dėl to, kad turi nuo narkotikų priklausomą sūnų, kuriam būtina nuolat vartoti, kad nejaustų abstinencijos.

²⁵ Atvejai, kai asmeniui buvo pateikiami kaltinimai pagal kitus nei BK XXXVII skyriaus straipsnius, nebuvo fiksuojami.

Pateikti kaltinimai

Nagrinėtose bylose (žr. 9 lentelę) 755 asmenims buvo pateikti 768 kaltinimai. Daugiausia (46,2 proc.) kaltinimų buvo pateikta pagal BK 259 str. 2 d. Antroje vietoje pagal dažnumą (35,4 proc.) buvo BK 259 str. 1 d. Gerokai mažiau kaltinimų buvo pateikta pagal BK 260 str. Atitinkamai pagal jo 1 d. – 13,9 proc., pagal 2 d. – 1,7 proc. ir 1,8 proc. pagal 3 d. Vos po vieną kaltinimą (o tai sudaro 0,1 proc.) buvo pateikta pagal BK 261 str. ir BK 264 str. 2 d. Pagal BK 266 str. buvo pateikti 5 kaltinimai (0,7 proc.). Taigi matyti, kad vyrauja kaltinimai pagal veikas, kuriose asmenys gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė ar siuntė, bet **neturėjo tikslo platinti** narkotinių ar psichotropinių medžiagų. O tai, kad dažniau buvo kaltinama pagal BK 259 str. 2 d., leidžia daryti prielaidą, kad medžiagos buvo laikomos savoms reikmėms – vartojimui.

9 lentelė. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXXVII skyriaus straipsniai, pagal kuriuos pateikti kaltinimai

Straipsnis ir jo dalis	Nusikalstamų veikų sudėty	Sk.	Proc.
259 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis be tikslo jas platinti			
259.1	Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė ar siuntė narkotines ar psichotropines medžiagas neturėdamas tikslo jas parduoti ar kitaip platinti, baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.	272	35,4
259.2	Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė ar siuntė nedidelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų neturėdamas tikslo jų parduoti ar kitaip platinti, padarė baudžiamąjį nusizengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba bauda, arba areštu.	355	46,2
260 straipsnis. Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, turint tikslą jas platinti arba neteisėtas disponavimas labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu			
260.1	Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė ar siuntė narkotines ar psichotropines medžiagas turėdamas tikslą jas parduoti ar kitaip platinti arba pardavė ar kitaip platino narkotines ar psichotropines medžiagas, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki trejų metų.	107	13,9
260.2	Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė ar siuntė didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų turėdamas tikslą jas parduoti ar kitaip platinti arba pardavė ar kitaip platino didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų,	13	1,7
260.3	Tas, kas neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabenė, siuntė, pardavė ar kitaip platino labai didelį kiekį narkotinių ar psichotropinių medžiagų, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.	14	1,8
261 straipsnis. Narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimas nepilnamečiams			
261	Tas, kas platino narkotines ar psichotropines medžiagas nepilnamečiams, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dvylikos metų.	1	0,1
264 straipsnis. Lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas			
264.2	Tas, kas padėjo nepilnamečiui įsigyti, vertė, lenkė ar kitaip jį pratino ne gydymo tikslais vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų.	1	0,1
266 straipsnis. Neteisėtas disponavimas pirmos kategorijos narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais)			
266	Tas, kas neteisėtai gamino, įgijo, laikė, gabenė, siuntė arba pardavė ar kitaip realizavo pirmos kategorijos narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakus (prekursorius), baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų.	5	0,7
Iš viso:		768	100

Skirtos bausmės ir jų dydžiai

Nagrinėjant paskirtas bausmes, buvo fiksuojamos tik tos, kurios paskirtos pagal BK XXXVII skyriaus straipsnius. Atkreiptinas dėmesys, kad analizuojant buvo fiksuojama *ne galutinė* asmeniui paskirta bausmė (ji skiriama subendrinant visus kaltinimus ir neretai pritaikant kitų BK skyrių straipsnius). Tyrimo autoriai labiau norėjo išsiaiškinti, kokias bausmes įstatymo numatytose ribose teisėjai skiria būtent už veikas, susijusias su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. Todėl toliau pateikiami duomenys ne apie galutines teismo paskirtas bausmes ir negali būti lyginami su oficialiąja kriminaline statistika, parodančia galutinių bausmių struktūrą.²⁶

Dažniausiai teismas bausmes skyrė pagal BK 259 str. 2 d. (46,5 proc. žr. 10 lentelę). Daugiau nei trečdalis (37,4 proc.) bausmių paskirtos pagal BK 259 str. 1 d. ir 12,2 proc. pagal BK 260 str. 1 d. Likusios 3,8 proc. bausmių buvo paskirtos pagal BK 260 str. 2 d., 260 str. 3 d., 261 str., 265 str. ir 266 str..

Nors nagrinėjamu atveju apibendrinimai nėra visiškai korektiški, kadangi skirtingų straipsnių sankcijose numatomos skirtingos bausmių rūšys ir ribos, tačiau, norint suvokti, kokia bausmių „našta“ tenka nusikaltusiems asmenims, visos paskirtos bausmės buvo apibendrintos, neatsižvelgiant į BK straipsnį. Bausmių „portretas“ pateikiamas 11 lentelėje. Į jį buvo įtraukti ir tie atvejai, kai asmuo buvo išteisinamas arba byla nutraukta.

10 lentelė. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXXVII skyriaus straipsniai, pagal kuriuos paskirtos bausmės

Straipsnis ir jo dalis	259 str. 1 d.	259 str. 2 d.	260 str. 1 d.	260 str. 2 d.	260 str. 3 d.	261 str.	265 str.	266 str.	iš viso
Sk.	276	343	90	11	10	1	3	3	737
Proc.	37,4	46,5	12,2	1,5	1,4	0,1	0,4	0,4	100

Atvejai, kai bylos buvo nutraukiamos ar atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės labai reti – vos du iš šimto (2 proc.) Dar mažesnė dalis kaltina-

²⁶ Pradedant nagrinėjant detaliau, būtinos dvi metodologinės pastabos: pirma, iš 755 asmenų bausmės buvo paskirtos ne visiems, bet 702 asmenims. Kitais 53 atvejais bylose buvo nurodoma, jog teisminis nagrinėjimas dar vyksta arba byla perduodama kitam teismui ir pan. Antra, kai kuriems asmenims buvo paskirtos kelios bausmės pagal nagrinėjamo skyriaus straipsnius (tiesa, vėliau jos buvo subendrintos). Todėl iš viso nagrinėjamu atveju paskirtų bausmių buvo 737. Būtent šie 737 bausmių atvejai ir yra analizuojami, pateikiant bendrą „bausmių portretą“.

mųjų (0,9 proc.) buvo išteisinti. 0,8 proc. nuteistųjų buvo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės. Tarp likusiųjų 96,4 proc. paskirtos bausmės pasiskirstė taip: dažniausiai buvo skiriama baudos bausmė (46,1 proc.), kur kas rečiau buvo skiriamas laisvės atėmimas (26,4 proc.). Trečioji pagal dažnumą bausmė – areštas (17 proc.). 5 proc. atvejų skirtas laisvės apribojimas, o viešieji darbai sudarė mažiausią dalį – vos 1,7 proc. paskirtų bausmių. Įdomu tai, kad nors BK 259 str. 2 d., pagal kurią buvo baudžiama dažniausiai, sankcijoje numatyti viešieji darbai, ši bausmė buvo taikoma ypač retai. Toliau, nagrinėjant bausmių „portretą“, verta detaliau pažvelgti į dažniausiai skirtas bausmes: baudas, laisvės atėmimą ir areštą.

11 lentelė. Paskirtos bausmės už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ir psichotropinėmis priemonėmis

	Bauda	Laisvės apribojimas	Laisvės atėmimas	Viešieji darbai	Areštas	Išteisinta	Nutraukta byla/atleista nuo b. ats.	Auklėjamojo poveikio priemonės	Iš viso
Skaičius	344	37	197	13	127	7	15	6	746
Proc.	46,1	5	26,4	1,7	17	0,9	2	0,8	100

Baudos buvo paskirtos 344 atvejais (žr. 12 lentelę). Mažiausia paskirta bauda per nagrinėjamą laikotarpį siekė 2 minimalius gyvenimo lygius (toliau vadinama – MGL), didžiausia – 120 MGL. Vertinant pinigine išraiška, atitinkamai 650 ir 23 040 litų. Aritmetinis baudos vidurkis – 9,8 MGL arba 1 404 litai. Vidutinį baudos dydį tiksliau atspindi jos mediana, kuri yra 6 MGL arba 780 Lt. Kaip rodo modos²⁷ reikšmė, dažniausiai buvo skiriama 4 MGL (650 Lt) bauda.

12 lentelė. Baudos bausmė (344 atvejai)

	Vidurkis	Mediana	Moda	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė
MGL	9,8	6	4	2	120
Lt.	1 403,8	780	650	250	23 040

Kadangi bauda yra finansinė našta, verta apžvelgti dinamiką – kaip per 2005–2009 m. laikotarpį kito skiriamų baudų dydžiai. 13 lentelėje pateikiamos tos pačios baudų charakteristikos kiekvieniems metams atskirai: aritmetinis vidurkis,

²⁷ Mediana – tai viena iš vidurkio rūšių, parodanti vidurio reikšmę (50 proc. atvejų patenka iki šios ribos, 50 proc. už jos). Moda – statistinis rodiklis, nusakantis dažniausiai pasitaikantį dydį.

mediana, minimali ir maksimali reikšmės. Taip pat, siekiant įvertinti bausmės „naštą“, pateikiamas kiekvienų metų vidutinis darbo užmokestis, remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis.

13 lentelė. 2005–2009 m. paskirtos baudos bausmės

Metai		Vidurkis	Mediana	Min	Max	Moda	VMU ²⁸
2005	MGL	7	5	2	25	3	
	Lt.	829	500	250	3 225	375	916,760
2006	MGL	10	5	2	100	4	
	Lt.	1 378	625	250	12 500	500	1 092,9
2007	MGL	12	7	2	120	4	
	Lt.	1 701	910	260	15 600	650	1 351,9
2008	MGL	11	8	2	65	8	
	Lt.	1 434	1 040	260	8 450	1 300	1 650,9
2009*	MGL	8	6	3	30	10	
	Lt.	1 082	780	390	3 900	1 300	-

* Pateikiami duomenys už pirmuosius penkis 2009 m. mėnesius

Matyti, kad 2005 m. ir 2006 m. skiriamų baudų vidurkis buvo 5 MGL (žr. medianą). 2007 m. vidutinė bausmė padidėjo iki 7 MGL, o 2008 m. – iki 8 MGL. Palyginus su vidutiniu neto darbo užmokesčiu (atskaičius mokesčius) kiekvienais metais, matyti, jog jis visais metais viršydavo vidutinę skiriamą bausmę. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tarp nuteistųjų vyrauja jaunimas, bedarbiai ir asmenys, turintys žemą išsilavinimą, todėl tikėtina, jog tokių mėnesinių pajamų jie neturėjo.²⁸

Laisvės atėmimo bausmė (žr. 14 lentelę) per nagrinėjamą laikotarpį tiriamajai grupei buvo skirta 197 kartus. Trumpiausias paskirtas laisvės atėmimo terminas – 3 mėnesiai, ilgiausias – 10 metų ir 6 mėnesiai. Aritmetinis vidurkis rodo, jog vidutinė laisvės atėmimo bausmė buvo 1 metai ir 9 mėnesiai. Tačiau pritaikius medianos rodiklį matyti, jog vidurkis svyruoja apie 11 mėnesių. Dažniausiai buvo

²⁸ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (Šalies ūkis su individualiomis įmonėmis – vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis). Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3060801&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSId=4177&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>

skiriamos 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmės. Trečioji pagal dažnumą arešto bausmė nuteistiesiems buvo skirta 127 atvejais. Trumpiausia arešto trukmė – 10 parų, o ilgiausia – 90 parų, tačiau arešto vidurkis yra 30 parų (žr. medianą). Toks arešto terminas buvo skiriamas dažniausiai (žr. modą).

14 lentelė. Paskirtų laisvės atėmimo ir arešto bausmių trukmė

	Vidurkis	Mediana	Moda	Minimali reikšmė	Maksimali reikšmė
Laisvės atėmimas (197 atvejai, mėnesiai)	21,1	11	6	3	126
Areštas (127 atvejai, paros)	31,24	30	30	10	90

Apžvelgus bendrą skiriamų bausmių vaizdą, vertėtų atskirai panagrinėti bausmes, paskirtas pagal BK 259 str. 1 ir 2 d., kurios tiek kaltinimų, tiek bausmės paskyrimo atvejais buvo taikomos dažniausiai. BK 259 str. 1 d. sankcijoje numatytos bausmės: bauda, areštas ir laisvės atėmimas iki 2 m. Kaip matyti iš 15 lentelės, pagal šį straipsnį dominuoja dvi bausmių rūšys: bauda (44,5 proc.) ir laisvės atėmimas (41,8 proc.). Ir tik beveik kas dešimta paskirta bausmė (9,9 proc.) yra areštas. BK 259 str. 2 d. už mažiau pavojingas veikas sankcijoje numatytos bausmės: viešieji darbai, laisvės apribojimas, bauda, areštas. Šiuo atveju vyraujanti bausmė yra bauda (60,6 proc.). Beveik ketvirtadaliui (24,8 proc.) skiriamas areštas. Laisvės apribojimas ir viešieji darbai skiriami labai retai, atitinkamai tik 7,5 proc. ir 3,6 proc.

15 lentelė. Paskirtos bausmės, nuteisus pagal BK 259 str. 1 ir 2 d.

BK straipsnis ir jo dalis	259.1		259.2	
	Sk.	Proc.	Sk.	Proc.
Bauda	117	44,5	203	60,6
Laisvės apribojimas	–	–	25	7,5
Laisvės atėmimas	110	41,8	–	–
Viešieji darbai	–	–	12	3,6
Areštas	26	9,9	83	24,8
Išteisino	2	0,8	2	0,6
Nutraukė bylą/atleido nuo atsakomybės	7	2,7	6	1,8
Auklėjamojo poveikio priemonės	1	0,4	4	1,2
Iš viso:	263	100	335	100

Taigi šie duomenys parodo bendrą „paskirtų bausmių portretą“. Vis dėlto jie neleidžia įvertinti bausmių politikos tinkamumo, kadangi nėra siejami su

asmenimis, kuriems šios bausmės skiriamos. Todėl verta detaliau panagrinėti, ar egzistuoja ir kokia sąsaja tarp kaltinamųjų ir jiems paskirtų bausmių.

Socialinių demografinių charakteristikų ir paskirtų bausmių ryšys

Be anksčiau pateiktų aprašomųjų suminių duomenų įdomu sužinoti, ar egzistuoja kokie nors dėsningumai ir priklausomybės tarp to, *kas* yra kaltinamas ir *kokia bausmė* paskiriama. Iš pozityvistinių kriminologinių teorijų žinoma, jog nusikalstamą elgesį gali (tiesiogiai arba ne) lemti ir socialiniai demografiniai veiksniai, pavyzdžiui, amžius, lytis, užimtumas, išsilavinimas ir pan. Todėl buvo tikrinamos hipotezės, ar yra statistiškai reikšmingas ryšys tarp nusikalstamų veikų, kurios, kaip paaiškėjo, užfiksuojamos dažniausiai (BK 259 str. 1 d. ir 2 d. ir 260 str. 1 d.), ir lyties, užimtumo, teistumo statuso, išsilavinimo ir socialinės grupės. Pritaikius Chi kvadrato kriterijų²⁹, paaiškėjo, jog statistiškai reikšmingas ryšys egzistuoja tarp lyties ir BK 259 str. 2 d. numatytų veikų. Kitaip tariant, vyrams kiek dažniau nei moterims pateikiami kaltinimai pagal šią dalį (žr. 16 lentelę). Tačiau kaltinimai pagal BK 259 str. 1 d. ir 260 str. 1 d. pateikiami maždaug vienodai abiem lytims.

16 lentelė. Pateiktų kaltinimų ir lyties ryšys

BK straipsnis ir jo dalis		259.1		259.2		260.1	
Pateikti kaltinimai arba ne ³⁰		Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip
Vyras	Sk.	415	231	329	317	562	84
	Proc.	64,2	35,8	50,9	49,1	87,0	13,0
Moteris	Sk.	68	41	71	38	86	23
	Proc.	62,4	37,6	65,1	34,9	78,9	21,1
Chi kvadrato koeficientas		0,747		0,007		0,036	

Statistiškai reikšmingo ryšio tarp lyties ir kaltinimų, pateikiamų pagal 259.1. ir 260.1 BK straipsnius nėra (Chi kvadrato reikšmės < 0,05). Tačiau egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp lyties ir kaltinimų, pateikiamų pagal 259 str. 2. (Chi kvadratas – 0,007 (<0,05)).

²⁹ Chi kvadratas (χ^2) vadinamasis suderinamumo kriterijus, taikomas darant statistines išvadas. Jo reikšmė leidžia nustatyti, ar egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp dviejų kintamųjų, tačiau priklausomybės pobūdžio (teigiama ar neigiama) nenusako. Žr. daugiau: Čėkanavičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai. 1 dalis. Vilnius: TEV, 2000.

³⁰ Pagal 259.1, 259.2 ir 260.1 buvo pateikta 95,5 proc. visų kaltinimų per visą nagrinėjamą laikotarpį. Kaltinimų pagal kitus straipsnius buvo labai mažai, todėl jie nėra nagrinėjami, kadangi jais remiantis negalima atlikti pagrįstos statistinės analizės.

Nagrinėjant pateiktus kaltinimus pagal užimtumo kriterijų, iš 17 lentelės matyti, jog skirtumai tarp užimtumo grupių atsiranda tik tais atvejais, kai kaltinimai pateikiami pagal BK 259 str. 1 d. Daugiausia (net 3/4) kaltinimų pagal šią dalį pateikiama asmenims, kurie jau atlieka bausmę, o kitose užimtumo grupėse tokios tendencijos neišryškėja. Tiesa, užimtumo statusas „atlieka bausmę“ nėra tipinis, bet šiame kontekste jis labai svarbus, todėl negalima teigti, jog užimtumas apskritai lemia, kokie kaltinimai asmeniui bus pateikti. Kitaip tariant, nuo užimtumo statuso nepriklauso, pagal kurį BK straipsnį ar jo dalį asmuo nuteisiamas. Statistiškai reikšmingas ryšys taip pat nenustatytas tarp teistumo, išsilavinimo ir pateikiamų kaltinimų, t. y. nenustatyta jokių tendencijų, kad teisti arba turintys tam tikrą išsilavinimą asmenys dažniau nei kiti nuteisiami pagal tam tikrą BK straipsnį ar jo dalį.

17 lentelė. Pateiktų kaltinimų ir užimtumo statuso ryšys

BK straipsnis ir jo dalis		259.1		259.2		260.1	
Pateikti kaltinimai arba ne		Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip
Dirba	Sk.	108	41	68	81	127	22
	Proc.	72,5	27,5	45,6	54,4	85,2	14,8
Nedirba	Sk.	307	193	269	231	434	66
	Proc.	61,4	38,6	53,8	46,2	86,8	13,2
Studijuoja	Sk.	13	4	10	7	13	4
	Proc.	76,5	23,5	58,8	41,2	76,5	23,5
Mokosi	Sk.	13	12	16	9	21	4
	Proc.	52	48	64	36	84	16
Atlieka laisvės atėmimo bausmę	Sk.	2	6	6	2	8	0
	Proc.	25	75	75	25	100	0
Pensijoje	Sk.	4	2	5	1	4	2
	Proc.	66,7	33,3	83,3	16,7	66,7	33,3
Negalia	Sk.	3	0	1	2	2	1
	Proc.	100	0	33,3	66,7	66,7	33,3
Chi kvadrato koeficientas		0,016		0,171		0,445	

Galima teigti, jog statistiškai reikšmingas ryšys egzistuoja tik tarp asmens užsiėmimo ir kaltinimų, pateikiamų pagal BK 259 str. 1 d. (Chi kvadrato reikšmė – 0,016 (<0,05)). Tačiau tarp asmens užsiėmimo ir kaltinimų, pateikiamų pagal 259 str. 2 d. ir 260 str. 1 d., statistinio ryšio nenustatyta (Chi kvadrato reikšmės > 0,05).

Tyrimo autoriai taip pat norėjo patikrinti klasikinę, dažnai subkultūrinėse pozityvistinėse kriminologijos teorijose minimą hipotezę, jog įvykdomus

nusikaltimus ir jų rūšis lemia socialinis sluoksnis, kuriam asmuo priklauso. Pavyzdžiui, teigiama, kad žemesnis socialinis sluoksnis (darbininkija arba „mėlynosios“ apykaklės) dažniau padaro turtinius ar smurtinius nusikaltimus, kurių motyvai dažnai yra emocinio pobūdžio (neviltis, įtampa, apmaudas ir pan.), o „baltųjų apykaklių nusikaltimai“ labiau latentiniai, rečiau fiksuojami, padaromi daugiau intelektualinių pastangų bei galimybių reikalaujantys nusikaltimai (finansiniai nusikaltimai ir pan.). Iš dalies tyrimo metu ši hipotezė pasitvirtino. Kaip parodė anksčiau pateikta analizė, daugiausia padaroma smulkių su narkotikais susijusių nusikaltimų (gaminimas, disponavimas, laikymas ir pan. be tikslo parduoti mažais kiekiais), o padaro juos jauni, neišsilavinę ir nedirbantys asmenys. Tačiau šią hipotezę patvirtina tik šių bylų duomenys. Gali būti ir taip, kad panašias nusikalstamas veikas padaro ir kitokių socialinių demografinių požymių turintys asmenys, o į baudžiamosios justicijos institucijų akiratį dažniau patenka būtent žemesnio socialinio sluoksnio asmenys.³¹

Socialinį sluoksnį nusako trys pagrindiniai kriterijai: turtas arba pajamos (tai paprastai matuojama asmens pajamomis per mėnesį), galia (apie ją sprendžiama iš užimamų pareigų) ir prestižas (tai socialinio kapitalo dalis, priklausanti nuo išsilavinimo bei užsiėmimo, pareigų). Remiantis bylų duomenimis, šių kriterijų išskirti nepavyko, todėl iš turimų duomenų sukonstravome dvi socialines grupes, kurios tarpusavyje skiriasi savo gyvenimo šansais. Pirmoji grupė pavadinta „socialiai saugia grupe“. Jai buvo priskirti turintys aukštesnįjį, aukštąjį arba spec. vidurinį išsilavinimą, dirbantys ir anksčiau neteisti asmenys. Antrajai „rizikos grupei“ buvo priskirti nedirbantys arba atliekantys bausmę, anksčiau teisti, bemoksliai arba turintys pradinį, pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą asmenys.³² Atitinkamai pagal šiuos kriterijus į „socialiai saugią grupę“ pateko 111 asmenų, į „rizikos grupę“ – 552 asmenys. Panagrinęjus, pagal kokius

³¹ Išsiaiškinti, ar tai yra atskiriamo teisingumo atvejis, ar iš tikrųjų žemesnio sluoksnio atstovai dažniau padaro panašaus pobūdžio nusikalstamas veikas, būtų galima tik atlikus platesnės apimties palyginamuosius tyrimus. Remiantis vien bylų analize, į šį klausimą atsakyti negalima.

³² Šis socialinių grupių išskyrimas yra darbinis metodologinis. Suformuoti grupes, kurios atitiktų visuomenės sluoksnius, buvo negalima dėl duomenų (apie pajamas, užsiėmimą ir kt.) trūkumo. Vis dėlto tokios grupės leidžia bent bendrais bruožais suskirstyti asmenis pagal jų „šansus“ konkuruoti darbo rinkoje ir kitose socialinėse gyvenimo srityse su kitais. Anksčiau teistas, žemo išsilavinimo, niekur nedirbantis asmuo turi kur kas mažiau galimybių nei dirbantis neteistas asmuo su aukštuoju išsilavinimu.

straipsnius šioms asmenims pateikiami kaltinimai, ypatingų skirtumų tarp šių grupių nenustatyta. Todėl šiuo atveju negalima teigti, jog, pavyzdžiui, asmenys iš „rizikos grupės“ kaltinami sunkesnių nusikaltimų padarymu ar atvirksičiai.

Pritaikius Chi kvadrato testą buvo mėginama nustatyti, ar egzistuoja sąsajos tarp socialinių demografinių kaltinamų asmenų charakteristikų ir jiems paskirtų bausmių. Vėl reikia priminti, kad buvo nagrinėtos ne galutinės, bet pagal tam tikrą BK XXXVII skyriaus straipsnį paskirtos bausmės. Analizė parodė, jog nėra priklausomybės tarp kaltinamųjų lyties ir jiems skiriamų bausmių, tačiau egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp asmens užimtumo ir baudos, laisvės atėmimo ar arešto skyrimo. Pažvelgus į 18 lentelės duomenis,

18 lentelė. Paskirtų bausmių ir užimtumo ryšys

Bausmės rūšis		Bauda		Laisvės atėmimas		Areštas	
		Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip
Dirba	Sk.	29	114	128	15	138	5
	Proc.	20,3	79,7	89,5	10,5	96,5	3,5
Nedirba	Sk.	289	180	324	145	366	103
	Proc.	61,6	38,4	69,1	30,9	78	22
Studijuoja	Sk.	6	10	15	1	14	2
	Proc.	37,5	62,5	93,8	6,3	87,5	12,5
Mokosi	Sk.	13	12	19	6	25	0
	Proc.	52	48	76	24	100	0
Atlieka laisvės atėmimo bausmę	Sk.	7	1	2	6	7	1
	Proc.	87,5	12,5	25	75	87,5	12,5
Pensijoje	Sk.	2	3	5	0	4	1
	Proc.	40	60	100	0	80	20
Negalia	Sk.	1	2	2	1	3	0
	Proc.	33,3	66,7	66,7	33,3	100	0
Chi kvadrato koeficientas		0		0		0	

Chi kvadrato koeficiento reikšmės lygios 0 (< 0,05), todėl galima teigti, jog egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp asmens užsiėmimo ir baudos, laisvės atėmimo ar arešto bausmės skyrimo.

matyti, jog baudos dažniau skiriamos dirbantiems, studijuojantiems, senatvės pensininkams ir neįgaliems asmenims, o laisvės atėmimas dažniau skiriamas

jau atliekantiems laisvės atėmimo bausmę. Areštas skiriamas rečiausiai, bet jeigu skiriamas, tai dažniau: nedirbantiems, atliekantiems bausmę ar studijuojantiems. Tokią priklausomybę galima paaiškinti tuo, jog dirbantieji labiau pajėgūs susimokėti baudą. Todėl nedirbantiesiems, studentams, pensininkams – turintiems mažas pajamas arba iš vis jokių – yra didesnė tikimybė, kad bus paskirtas areštas. Taip pat, kai teisiami jau atliekantys laisvės atėmimo bausmę asmenys, didesnė tikimybė, jog jiems bus skiriama su laisvės atėmimu susijusi bausmė ir bus pratęstas bausmės laikotarpis.

Statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas ir tarp teistumo bei bausmės rūšių. Pavyzdžiui (žr. 19 lentelę), neteistiesiems dažniausiai skiriama bauda, daug rečiau laisvės atėmimas, o areštas – rečiausiai. Teistumą turintiems asmenims skiriamos bausmės pasiskirsto tolygiau: laisvės atėmimas skiriamas 36,4 proc., bauda 33,2 proc., areštas – 24,3 proc.

19 lentelė. Paskirtų bausmių ir teistumo ryšys

Bausmės rūšis		Bauda		Laisvės atėmimas		Areštas	
		Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip
Neteistas	Sk.	84	190	246	28	259	15
	Proc.	30,7	69,3	89,8	10,2	94,5	5,5
Teistas	Sk.	286	142	272	156	324	104
	Proc.	66,8	33,2	63,6	36,4	75,7	24,3
Chi kvadrato koeficientas		0		0		0	

Visos Chi kvadrato reikšmės lygios 0 (<0,05). Tai reiškia, jog egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp asmens teistumo ir to, ar jam skiriama bauda, laisvės atėmimo bausmė ar areštas.

Nagrinėjant išsilavinimo ir skiriamų bausmių ryšį, paaiškėjo, jog nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp to, kokį išsilavinimą kaltinamasis turi ir ar jam skiriama: bauda, laisvės atėmimo ar arešto bausmė.

Kaip atrodo bausmių pasiskirstymas pagal išskirtas socialines grupes? Šiuo atveju nustatyta labai aiški priklausomybė. Kaip rodo 20 lentelės duomenys, „socialiai saugiai“ grupei priklausantiems asmenims kur kas dažniau (70,5 proc.) skiriamos baudos nei laisvės atėmimas ar areštas. „Rizikos grupės“ atstovai (nors jiems baudos skiriamos taip pat dažniau nei kitos bausmės) **kur kas dažniau nei pirmieji nuteisiami ir laisvės atėmimu, ir areštu.**

20 lentelė. Paskirtų bausmių ir socialinio sluoksniu ryšys

Bausmės rūšis		Bauda		Laisvės atėmimas		Arestas	
		Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip
„Rizikos grupė“	Sk.	308	209	360	157	410	107
	Proc.	59,6	40,4	69,6	30,4	79,3	20,7
„Socialiai saugi grupė“	Sk.	31	74	89	16	98	7
	Proc.	29,5	70,5	84,8	15,2	93,3	6,7
Chi kvadrato koeficientas		0		0		0	

Paskaičiavus chi kvadrato koeficientus, matyti, jog visur jo reikšmė – 0 ($< 0,05$). Tai reiškia, jog egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp socialinių grupių ir tokių skiriamų bausmių kaip bauda, laisvės atėmimas ir areštas.

Bylų analizė parodė, kad iš 11 BK XXXVII skyriaus straipsnių beveik 82 proc. kaltinimų pateikiami pagal BK 259 str. 1 ir 2 d. Tai rodo, jog tarp Lietuvoje kaltinamųjų asmenų vyrauja tokie asmenys, kurie dažniau gamina, perdirba, įsigyja ir laiko narkotines bei psichotropines medžiagas, bet neplatina. Ir dažniausiai – mažais kiekiais. Tarp teismo skiriamų bausmių už veikas, susijusias su narkotikais ir psichotropinėmis medžiagomis (tik pagal BK XXXVII skyriaus straipsnius), dominuojanti bausmė yra bauda. Laisvės atėmimo bausmė ir areštas skiriami daug rečiau. Tokią situaciją lemia dažniausiai taikomo BK 259 str. 1 ir 2 d. numatytos sankcijos. Pastebėtina, kad viešųjų darbų bausmė skiriama ypač retai, nors ji ir numatyta dažnai taikomos BK 259 str. 2 d. sankcijoje. Bendrai vertinant ir nediferencijuojant pagal straipsnius kokia bausmių našta tenka nuteistiesiems, pastebėta, jog 2005–2009 m. laikotarpiu skiriamų baudų dydis tolygiai didėjo. Tiesa, visais metais skiriamų baudų vidurkis buvo mažesnis nei vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje. Kadangi didžiąją dalį kaltinamųjų sudaro nedirbantys asmenys, galima daryti prielaidą, kad dažnam iš jų skiriama bauda buvo gana didelė našta. Laisvės atėmimo bausmės vidurkis per nagrinėjamą laikotarpį buvo apie 11 mėnesių, tačiau dažniausiai skiriamas bausmės terminas buvo pusė metų (6 mėn.). Per tą patį laikotarpį vidutinis arešto bausmės dydis buvo 30 parų.

Žymesnių sąsajų tarp kaltinamųjų socialinių demografinių charakteristikų ir jiems skiriamų bausmių neužfiksuota. Vis dėlto aiški priklausomybė išryškėja tarp socialinės grupės ir bausmės rūšies. Tai reiškia, jog kai kartu sutampa kelios charakteristikos – žemas išsilavinimas, darbo neturėjimas ir teistumas – tokie asmenys turi didesnę tikimybę, kad jiems bus skiriamos su laisvės atėmimu susijusios bausmės. Švelnesnės, su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės (ypač – bauda)

dažniausiai skiriamos asmenims, turintiems aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą, dirbantiems ir anksčiau neteistiems.

IŠVADOS

1. Analizuojant registruotų nusikalstamų veikų, susijusių su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, oficialiąją kriminalinę statistiką ir nuteistų už šias nusikalstamas veikas asmenų socialinį demografinį portretą, būtina atsižvelgti į kriminalinės statistikos ribotumą atspindint nusikaltimų situaciją. Kriminologiniai tyrimai rodo didžiulį atotrūkį tarp registruotų nusikalstamų veikų ir realaus nusikaltimų masto visuomenėje. Teigiama, kad biurokratiškai organizuotų socialinių institucijų produkuojami statistiniai duomenys pateikia ideologizuotą nusikaltimų problemos vaizdą, atspindintį institucinės veiklos ypatumus, o ne realią problemos padėtį. Kiekvienas procedūrinis žingsnis yra selektyvus, kuo daugiau institucinių procedūrų atliekama, tuo labiau oficialus (institucinis) nusikaltimų skaičius nukrypsta nuo realios kriminogeninės padėties, taigi pateikia tik nusikaltimų problemos ledkalnio viršūnę. Todėl šiame kontekste teismų, penitencinės sistemos pateikiami statistiniai duomenys turėtų būti vertinami itin atsargiai.

2. Pastebėtina, kad narkotikų verslas, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis apima skirtingus visuomenės socialinius sluoksnius, tačiau teisės saugos akiratyje dažniausiai atsiduria silpniausia, menką socialinį kapitalą turinti socialinė grupė. Didžiąją dalį į teisės saugos akiratį patenkančių asmenų galėtume priskirti prie nesugebėjusių „sėkmingai“ socialiai adaptuotis (neatitinkančių vidurinėsios ir aukštesniosios klasės keliamų norminių standartų) individų. Toks selektyvus teisės saugos sistemos funkcionavimas ne tik menkina deprivuotų socialinių grupių adaptacijos perspektyvas, bet ir padidina socialinį konfliktą, socialinį atotrūkį tarp skirtingų visuomenės socialinių grupių, sudaro prielaidas abejoti pamatinėmis teisinės valstybės vertybėmis, o, atitinkamai, ir demokratinių principų diegimo perspektyvomis baudžiamojoje politikoje.

3. Socialinis demografinis kaltinamųjų portretas atskleidė, jog dažniausiai už su narkotikais ir psichotropinėmis medžiagomis susijusias nusikalstamas veikas kaltinami ir nuteisiami jauno amžiaus asmenys, dauguma – nuo 20 m. iki 30 m. Dažniau kaltinami vyrai negu moterys. Pagal išsilavinimą dominuoja turintieji vidurinį išsilavinimą. Pastebėtina ir tai, jog dauguma jų – bedarbiai arba neturintys oficialių pajamų. Visos šios charakteristikos, viena vertus, leidžia kelti hipotezę, kad įsitraukimas į tokio pobūdžio nusikalstamas veikas – daugiau jauno amžiaus

vyrų, neturinčių nuolatinių pajamų, taigi iš dalies socialiai nesaugių ir pažeidžiamų, užsiėmimas. Antra vertus, šie duomenys gali atspindėti baudžiamosios justicijos selektyvumą ir didelį tokio pobūdžio veikų latentįškumą, kai į baudžiamosios justicijos akiratį daugiau šansų turi patekti tam tikra socialinė grupė. Gali būti ir taip, kad turintys aukštąjį išsilavinimą, dirbantys ir vyresnio amžiaus asmenys geriau geba nuslėpti savo nusižengimus ir rečiau patenka į baudžiamosios justicijos akiratį.

4. Dauguma kaltinimų pateikiami pagal BK 259 str. 1 ir 2 d., kuriose numatoma baudžiamoji atsakomybė už narkotinių ir psichotropinių medžiagų gaminimą, perdirbimą, įgijimą, laikymą ir pan. be tikslo platinti. Tai leidžia manyti, jog didžioji dalis kaltinamųjų vienaip ar kitaip patys yra susiję su narkotikais: vartoja patys arba vartoja jų artimieji. Tampa aišku, jog šalia baudžiamųjų teisinių priemonių turi būti taikomos prevencinės gydymo ar reabilitacinės priemonės. Vien geresnis veikų išaiškinimas ir nubaudimas nėra pakankama priemonė asmenims, turintiems priklausomybės problemų. Tarp moterų, skirtingai nei tarp vyrų, daugiau yra tokių, kurios kaltinamos pagal BK 259 str. 2 d. Taigi jos dažniau padaro nusižengimus, susijusius su mažais narkotinių medžiagų kiekiais. Asmenys, kuriems dažniausiai pateikiami kaltinimai pagal BK 259 str. 1 d., neretai būna jau teisti arba atliekantys bausmę.

5. Paaiškėjo, jog nėra sąsajos tarp skiriamų bausmių rūšių už BK XXXVII skyriuje numatytas nusikalstamas veikas ir asmens lyties, išsilavinimo ar užimtumo statuso. Tiesa, laisvės atėmimu dažniau nei kiti baudžiami būtent laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys. Areštas skiriamas rečiausiai, bet jeigu skiriamas, tai dažniau nedirbantiems, atliekantiems bausmę ar studijuojantiems asmenims. Teistumas taip pat siejasi su skiriamomis bausmėmis. Anksčiau neteistiems asmenims dažniausiai skiriama bauda, daug rečiau laisvės atėmimas, o areštas rečiausiai. Teistiems asmenims skiriamos bausmės rūšys pasiskirsto tolygiau.

6. Nustatyta aiški skiriamų bausmių diferenciacija pagal tai, kokiai socialinei grupei asmuo priklauso. Aukštesnio nei vidurinio išsilavinimo, dirbantiems ir anksčiau neteistiems asmenims dažniau paskiriamos baudos ir kur kas rečiau laisvės atėmimas ar areštas. N nedirbantys, anksčiau teisti, žemo išsilavinimo kaltinamieji kur kas dažniau nuteisiami laisvės atėmimu bei areštu.

7. Bylų analizė parodė, jog už su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis susijusias nusikalstamas veikas kaltinimai dažniausiai pateikiami jauniems, menko išsilavinimo ir mažų pajamų jaunuoliams. Tačiau ji neleidžia užčiuopti latentinės reiškinių dalies. Tyrimais patvirtintas didėjantis narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas visuomenėje gali būti siejamas ir su kitomis

socialinėmis grupėmis. Galima daryti tik prielaidą, jog galbūt kiti visuomenės nariai turi daugiau socialinių galių tiek nuslėpti savo elgesį, tiek sėkmingiau dalyvauti baudžiamajame procese ir išvengti atsakomybės.

8. Atlikta bylų analizė parodė ir tai, kokia klaidinanti ir maskuojanti gali būti oficialioji statistika. Apibendrinti suminiai duomenys, pagal kuriuos neretai formuojamos baudžiamosios politikos ir nusikaltimų kontrolės bei prevencijos priemonės, neparodo gilesnių problemų ir už šių skaičių slypinčių žmonių likimų. Kaupiant detalius (ne suminius) duomenis apie kiekvieną kaltinamąjį/nuteistąjį atskirai, būtų galima atlikti nuodugnesnius mokslinius tyrimus ir nustatyti priežastinius ryšius tarp asmens charakteristikų ir jo padaromų veikų, jam paskirtų bausmių ir pan. Tokie duomenys leistų įvertinti baudimo praktiką ir teikti rekomendacijas baudžiamosios politikos tobulinimui.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII–602.

II. Mokslinė literatūra

3. *Anderson T. L.* Drug Use, Consequences and Social Policies. In: Faupel C. E., Roman P. M. (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, 2000, p. 290–293.
4. *Barkan S. E.* Drug Legalization. In: Faupel C. E., Roman P. M. (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, 2000, p. 231–233.
5. *Becker H. S.* *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. New York: The free press, 1997.
6. *Beckett K. A.* The War on Drugs. In: Faupel C. E., Roman P. M. (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, 2000, p. 540–543.
7. *Beirne P., Messerschmidt J.* *Criminology*. New York, 1991.
8. *Biderman A. D., Reiss A. J. Jr.* On Exploring the „Dark Figure“ of Crime // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1967, Vol. 374 (1), p. 1–15.
9. *Bulotaitė L.* Narkotikų vartojimo socialiniai aspektai. Knygoje: *Socialinės deviacijų problemos* (sudarytoja Aleknevičienė J.). Vilnius: Eugrimas, 2007 p. 81–119.
10. *Čekanaavičius V., Murauskas G.* *Statistika ir jos taikymai*. 1 dalis. Vilnius: TEV, 2000.
11. *Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L.* *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
12. *Faupel C. E.* Drug Addiction, Social Aspects of. In: Faupel C. E., Roman P. M. (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, 2000, p. 220–233.
13. *Gruodytė E.* *Narkotikai ir baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

14. *Hermida J.* Critical Criminology. Žr. <http://www.julianhermida.com/concritical.htm>.
15. *Justice Policy Institute.* Sentencing: Racial Disparities in Drug Sentences the Norm in the Nation's Most Populous Counties, Study Finds // *Drug War Chronicle*, 2007/07/12, Nr. 513. Žr. http://stopthedrug-war.org/chronicle/513/justice_policy_institute_report_vortex_racially_disparate_sentencing_counties.
16. *Justickaja S., Gavėnaitė A.* Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 3 (65), p. 5–56.
17. *Kury H., Brandenstein M.* „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės baudmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? // *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2 (64), p. 28–32.
18. *Maguire M. Morgan R. Reiner R.* *The Oxford Handbook of Criminology*. Third edition. Oxford: Oxford University Press, 2002.
19. *Murji K.* Moral Panic. In: McLaughlin E. Muncie J. (eds.) *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2006, p. 250–253.
20. *Reiman J.* *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice // Crime, Law and Social Change*, Vol. 31 (2), 1999.
21. *Reinarman C.* The Social Impact of Drugs and the War on Drugs: The Social Construction of Drug Scares. Žr. <http://www.ips-dc.org/downloads/addicted-testimony-socialimpact.PDF>
22. *Sellin T.* A Sociological Approach to the Study of Crime Causation In: Bean P. (ed.) *Crime: Critical Concepts in Sociology*. London: Routledge, 2003, p. 85–94.
23. *Spillane J.* Drug-Related Policies, The Rise and Development of. In: Faupel C. E., Roman P. M. (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Philadelphia: Brunner-Routledge, 2000, p. 234–243.
24. *Sutherland E. H.* *White Collar Crime*. New York: Dryden Press, 1949.
25. *Thio A.* *Deviant Behavior*. 3rd Edition. New York: HarperCollins Publishers, 1988.
26. *Walker S.* *Sense and Nonsense about Crime and Drugs: A Policy Guide*. 4th ed. Belmont: West/Wadsworth Publishing Company, 1998.
27. *Wallace R. A., Wolf A.* *Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition*. 5th edition. New Jersey: Prentice Hall, 1999, p. 252–292.
28. *Young J.* *The Drugtakers: the Social Meaning of Drug Use*, London: McGibbon and Kee, 1971.

III. Tyrimų ataskaitos, duomenų bazės ir internetiniai šaltiniai

29. *Dambrauskas A.* Katedroje narkotikais prekiaavęs Mečka: ištrūkiau iš pragaro // *Lietuvos rytas*, 2009 10 03. Prieiga per internetą: [http://www.lrytas.lt/?data=20091003&id=lso03_a7091003&p=1&sk_id=99&view=2;žiūrėta 2010 05 08](http://www.lrytas.lt/?data=20091003&id=lso03_a7091003&p=1&sk_id=99&view=2;žiūrėta%2010%2005%2008).
30. *Dark figure of crime*. Žr. http://en.wikipedia.org/wiki/Dark_figure_of_crime.
31. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Statistinės ataskaitos apie nusikalstamumą savivaldybėse. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198.
32. *Mason T.* Official statistics & the Dark Figure. Žr. <http://www.timothyjpmason.com/WebPages/Deviance/Deviance2.htm>.
33. *Mason T.* Other ways of counting. Žr. <http://www.timothyjpmason.com/WebPages/Deviance/Deviance3.htm>.
34. *Muncie L.* Deviancy Amplification. In: McLaughlin E. Muncie J. (eds.) *The Sage Dictionary of Criminology*. 2nd edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2006, p. 127–129.

35. *Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. 2009 Metinis pranešimas. Vilnius: Petro ofsetas, 2009.
36. *Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. 2008 Metinis pranešimas. 2008.
37. *Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. 2004 Metinis pranešimas. Vilnius: Baltijos kopija, 2004.
38. *Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. 2005 Metinis pranešimas. Vilnius: Baltijos kopija, 2005.
39. *Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. 2006 Metinis pranešimas. Vilnius: Baltijos kopija, 2006.
40. *Narkotikų vartojimas ir padariniai 2003 m.: pranešimas spaudai*. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2004, Nr. 04/082, <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view?id=2046&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0&PHPSESSID=b240be7452096cffe2600ebd5de94d0>.
41. Sėkmės kūdikis *Shia LaBeouf*, prieiga per internetą: <http://www.kinas.info/?news=2348> žiūrėta 2010 05 08.
42. *Young J.* The Extent of Crime. Žr. http://www.malcolmread.co.uk/JockYoung/the_extent_of_crime.pdf

Dr. Aušra POCIENĖ
Margarita DOBRYNINA
Law Institute

SOCIODEMOGRAPHICAL PORTRAIT OF CONVICTED FOR DRUG RELATED CRIME

Summary

The article presents socio-demographic portrait of convicted who have been accused for the drug related crime in Lithuania. The portrait has been composed on the basis of Lithuanian data of criminal cases (2005–2009). It makes an alternative for the official statistical data which is too aggregated and imprecise in order to measure correlation between individual features and kind of crime or sentence. This kind of information gathered from criminal cases is the one that helps to evaluate relevance of penal policy. Authors also pay attention to the gap that can emerge between the real situation in a field and that one which is indicated by official criminal statistics.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2010 m. gegužės 17 d.